

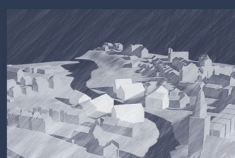
Architecture
and town planning
Quarterly

Kwartalnik architektury
i urbanistyki

Architecture
and town planning
Quarterly
Kwartalnik architektury
i urbanistyki

1/2025
tom LXX
ISSN 1733-8440
ISSN 1733-8440

Wydział Architektury

Politechnika Warszawska

Ewa Widera, *Zabytkowa tkanka miasta Lidzbarka Warmińskiego ograniczeniem? wzorcem? czy inspiracją? w kształtowaniu współczesnej zabudowy, na przykładzie projektów studentów Wydziału Architektury*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 2025, z. 1, s. 148–174

Ewa Widera, *The historic urban fabric of Lidzbark Warmiński: a limitation? a model? or an inspiration? in the shaping of contemporary buildings, using the example of designs by students of the Faculty of Architecture*, "Architecture and Town Planning Quarterly", 2025, no. 1, pp. 148–188
[English version pp. 175–188]

DOI: 10.17388/WUT.2025.0058.ARCH

Zabytkowa tkanka miasta Lidzbarka Warmińskiego ograniczeniem? wzorcem? czy inspiracją? w kształtowaniu współczesnej zabudowy, na przykładzie projektów studentów Wydziału Architektury

Ewa Widera, dr inż. arch.
Wydział Architektury
Politechnika Warszawska

Ewa Widera, PhD Arch.
Faculty of Architecture
Warsaw University of Technology

Streszczenie

Niniejszy artykuł traktuje o sztuce kształtowania i wprowadzania współczesnej zabudowy mieszkaniowej w zabytkową tkankę miejską z użyciem współcześnie stosowanych materiałów i środków wyrazu architektonicznego. Lidzbark Warmiński to średniowieczne miasto, którego historyczny kontekst był kluczowym aspektem procesu dydaktycznego dotyczącego projektu mieszkalnictwa na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Szczególny kontekst dziedzictwa kulturowego wymaga niezwykle wrażliwego podejścia projektowego, a każda nowa ingerencja w istniejącą tkankę zabudowy powinna być poprzedzona analizami, nie tylko w urbanistycznym i architektonicznym ujęciu, ale również powinna podlegać badaniom społecznych uwarunkowań, takich jak oczekiwania mieszkańców wobec nowej zabudowy. Społeczne uwarunkowania zostały ujęte w interdyscyplinarnym programie w ramach zajęć na semestrze 5. jednolitych studiów magisterskich Projekt architektoniczny – mieszkalnictwo, realizowanym we współpracy ze studentami socjologii na Uniwersytecie Warszawskim, którzy przeprowadzili badania i sporządzili Raport badawczy. Współpraca z Socjologami zaowocowała nie tylko raportem, ale także przekazywaną sukcesywnie wiedzą na tematy społeczne i uwrażliwieniem na potrzeby lokalnej społeczności. Raport Socjologów z badań przeprowadzonych z mieszkańcami Lidzbarka Warmińskiego i jego wyniki były również podstawą do założeń projektowych, w tym wypadku wzbogaconych o wątki społeczne. W niniejszym artykule zaprezentowano projekty wykonane przez studentów oraz proces ich powstawania.

Słowa kluczowe

architektura i urbanistyka mieszkaniowa | projekt architektoniczny | socjologia | historyczna tkanka zabudowy | badania socjologiczne | projekt dydaktyczny

Wprowadzenie

„W młodości uważałem osobistą wewnętrzną wolność za najważniejszy element twórczego umysłu, z czasem zmieniłem zdanie. Obecnie sądzę, że główne zadanie artysty polega na zidentyfikowaniu własnych ograniczeń, terytorium”¹ – ta wypowiedź Juhani Pallasmy odnosi się do twórczości w sposób ogólny, ale dotyczy także architektury. Autor podkreśla wagę ograniczeń i granic własnej wolności. Czym są ograniczenia w architekturze i jaką spełniają rolę? Rozważania te należy rozpocząć od stwierdzenia, że pojęcie to jest bardzo szerokie. Są ograniczenia obligatoryjne, jak na przykład warunki techniczne czy prawne aspekty dotyczące nieruchomości, zapisy planistyczne lub inne będące podstawą prawną realizacji. Ważne są „ograniczenia” wynikające z kontekstu bezpośredniego sąsiedztwa istniejącej zabudowy czy odnoszące się do historycznego miasta – jak Lidzbark Warmiński – w całości. Dlaczego ujęte zostały w cudzysłów? Ponieważ trudno zamknąć je w pojęciu ograniczeń *sensu stricto*, zachowanie klimatu takiego miasta, mimo że oczywiste i konieczne, stanowi równocześnie inspirację i wyzwanie. Uwzględnienie kontekstu przy powstawaniu nowego dzieła jest przeciwdziałaniem dysharmonii przestrzeni. Zatem ograniczenia można rozumieć jako wytyczne do kontynuacji charakteru zabudowy i do inspiracji nim, jak ma to miejsce w przypadku Lidzbarka Warmińskiego i jego zabytkowej architektury. Można też potraktować kontekst jako tło, które nie ogranicza swobody wypowiedzi twórczej, o ile powstaje ona w spójności z okoliczną zabudową i dominacją stosowaną tylko w uzasadnionych przypadkach. Ograniczenia może twórca częściowo określić jako wolne, na przykład te które uzna za nieistotne w zamierzeniu twórczym, będą one wówczas zależne od decyzji twórcy. Niemniej jednak zazwyczaj ograniczenia postrzega się jako faktor, który ogranicza swobodę działania. Czym zatem jest ograniczenie w architekturze, w jej tworzeniu, w projektowaniu?

Juhani Pallasma ograniczenia przeciwstawia wolności, w szczególności wolności sztuki jako działalności artystycznej. Uważa, „że pojmowanie architektury jako dziedziny artystycznej jest dziecinne”². Czym zatem jest panorama miasta, w którym architektura jest wyznacznikiem przestrzeni, kreuje trwały obraz miasta i znak czasu, w którym powstaje? „Sztuka, architektura, ta prawdziwa, najbardziej poruszająca i znacząca, zawsze dotyka tradycji, kontynuuje ją”³ – podkreśla cytowany autor. Co znaczy, że kontynuuje ją, jakich używa w tym celu narzędzi i środków wyrazu? Czy kontynuacja polega na odtwarzaniu?

W moim przekonaniu kontynuacja we wprowadzaniu współczesnej zabudowy do zabytkowej tkanki nie powinna być kopią, ale rozważną, umiejętną interpretacją, która w sposób harmonijny zapewni rozwinięcie charakterystycznego klimatu. To było podstawowym przesłaniem zajęć z projektu architektonicznego mieszkalnictwa, prowadzonych na 5. semestrze jednolitych studiów magisterskich na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej i myślę, że także szczególnym wyzwaniem w kategorii „ograniczeń”.

¹ J. Pallasmaa, *Tylko katastrofy przynoszą namysł*, w: *W przejściu. 43 teksty o architekturze i przestrzeni*, red. D. Leśniak- Rychlak, M. Wicha, Kraków 2022, s. 321.

² Op. cit., s. 322.

³ Op. cit., s. 325.

1. Rysunki odręczne fragmentów zabudowy
Lidzbarka Warmińskiego. Autorka: W. Mitrega, 2024
1. Hand drawings of some buildings in Lidzbark
Warmiński. Author: W. Mitrega, 2024

Zrozumienie ograniczeń w procesie projektowym jest niezmiernie istotne, oczywiście nie tylko wynikających z wymogów prawa budowlanego, norm i rozporządzeń oraz międzybranżowych uzgodnień czy ograniczonego budżetu. To także zrozumienie tych, które płyną z uwarunkowań środowiskowych czy funkcjonalno-przestrzennych, ale też zmysłowych, zależnych od odbioru użytkowników architektury. „Nasze zmysły nie są tylko pasywnymi receptorami bodźców, ale też procesami, które aktywnie i nieustannie rozciągają się, poszukują, egzaminują i kształtują całość świata i nas samych”⁴.

Reasumując, uważam kontekst za znaczące ograniczenie i równocześnie inspirację. Jest on i powinien być punktem wyjścia do obowiązujących wytycznych do projektowania, co dobrze wpływa na procesy twórcze i myślenie koncepcyjne. Uznanie jego wagi daje szansę na poszanowanie i harmonijne nawiązanie do niego, bez względu na to, jakie środki wyrazu architektonicznego zostaną do tego wykorzystane. Owo poszanowanie kontekstu jest wyrazem dojrzałości projektowej wbrew słynnemu „fuck the context” Rema Koolhaasa. Poszanowanie kontekstu, zwłaszcza tam, gdzie mamy do czynienia ze szczególnymi wartościami dziedzictwa miasta, jakim jest na przykład Lidzbark Warmiński zwany Perłą Warmii, jest moim zdaniem poza dyskusją (il. 1).

Wkraczanie w zabudowę zabytkowej tkanki historycznego miasta jest wyzwaniem dla każdego architekta, tym bardziej dla studentów, którzy dopiero poznają warsztat projektanta i kształtują własną wrażliwość i poczucie odpowiedzialności za przestrzenne skutki podjętych decyzji.

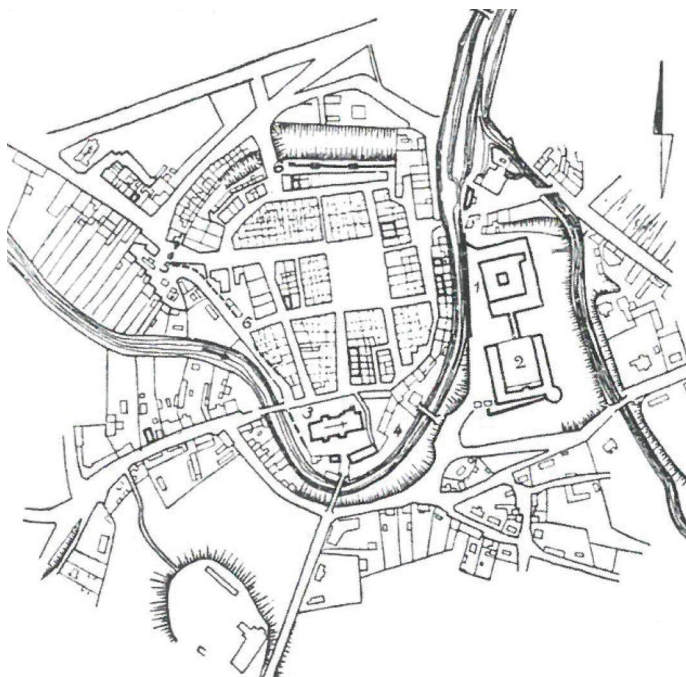
Współczesna architektura korzysta z zaawansowanych narzędzi, a dynamicznie rozwijająca się technologia dostarcza coraz szerszego spektrum materiałów i rozwiązań budowlanych. Ona także zapisuje swoją historię, ale jej nadrzędnym zadaniem jest w mojej opinii poszanowanie zastanego krajobrazu kulturowego.

Charakterystyka obecnego układu przestrzennego Lidzbarka Warmińskiego

Na obecny obraz miasta wpłynęła zabudowa powstała po II wojnie światowej. To głównie budynki 4- i 5-kondygnacyjne, budowane w sposób uprzemysłowiony, które cechuje ubóstwo form architektonicznych. Charakterystyczne są typowe, powtarzalne układy mieszkań, które przekładają się na typowe elewacje, z typową

⁴ J. Pallasmaa, *Krajobrazy zmysłów. Dotykanie świata przez architekturę*, w: *W przejściu. 43 teksty o architekturze i przestrzeni*, op. cit., s. 527.

2.

stolarką okienną i drzwiową, układami balkonów i balustrad. Detal architektoniczny w zasadzie nie istnieje. Monotonna architektura zabudowy jest rozpoznawalna w miastach na terenie całej Polski. Również w Lidzbarku Warmińskim tzw. wielka płyta została wstawiona w zabytkowy układ urbanistyczny bez poszanowania jego kontekstu i zniekształciła jego dawny historyczny charakter. W granicach średniowiecznego, prawie kwadratowego rynku, ze zniszczeń wojennych ocalała jedynie wschodnia pierzeja z dwukondygnacyjnymi domami, natomiast pozostałe zostały uzupełnione w ramach powojennej odbudowy, bez jakiegokolwiek nawiązania do form historycznych. Wzniesiono 4- i 5-kondygnacyjne budynki mieszkalne, w niewielkiej części z przyziemiem o charakterze komercyjnym, tym samym trwale zniekształcając historyczny klimat. Widać to na mapie z 1896 r. i na mapie stanu obecnego (il. 2).

W podobny sposób na obszarze całego miasta wprowadzono uzupełnienia, w przewadze w tej samej technologii, bez jakiegokolwiek poszanowania zabytkowego charakteru miasta. To wprowadziło znaczną dysharmonię w jej historycznie ukształtowanej architekturze (il. 3).

Poza zniszczeniami drugiej wojny oraz powojennej odbudowy miasto nie podlegało znaczącej rozbudowie czy przebudowie, poza wzniesieniem centrum handlowego i infrastruktury uzdrowiskowej, jakie pojawiły się w ostatnim dziesięcioleciu na obrzeżach, w bezpośrednim sąsiedztwie dróg wylotowych.

W poprzedzającym ten tekst artykule niniejszego zeszytu „Kwartalnika Architektury i Urbanistyki” szczegółowo opisano najważniejsze obiekty zabytkowe miasta. Określają one historyczny kontekst architektoniczny, a czerwona cegła jako wiodący materiał budowlany najsilniejszych dominant wyróżnia je w panoramie. Strukturę uzupełnia zabudowa mieszczańska, w większości pochodząca z XIX w., w stylu neoklasycysem: trój- lub pięcioosiowe domy, dwu- i trzykondygnacyjne,

2. Analiza zabudowań z wielkiej płyty w historycznej tkance Lidzbarka Warmińskiego. Po lewej: lokalizacja istniejących budynków na mapie archiwalnej z 1896 roku, po prawej: stan aktualny, opracowanie E. Widera, 2025

2. An analysis of prefabricated buildings in the historic fabric of Lidzbark Warmiński.

Left: location of existing buildings on 1896 archive map; right: current state, compiled by E. Widera, 2025

3.

4.

3. Zabudowania z wielkiej płyty w zabytkowej tkance
Lidzbark Warmiński, fot. E. Widera, 2025

3. Prefabricated buildings in the historic fabric of
Lidzbark Warmiński, photo by E. Widera, 2025

4. Kamienice w Lidzbarku Warmińskim,
fot. E. Widera, 2024

4. Tenement houses in Lidzbark Warmiński,
photo by E. Widera, 2024

usytuowane szczytowo bądź kalenicowo, czasami mające poddasze użytkowe. Z początkiem XX wieku pojawiły się kamienice w stylu neogotyckim, neorenesansowym czy neobarokowym (il. 4). Charakteryzują je bogate zdobienia i różnorodność.

Uwarunkowania przyrodnicze

W Lidzbarku uwagę zwraca również silnie zróżnicowany przestrzennie teren miasta, który zasadniczo wpłynął na jego krajobraz kulturowy. Charakteryzuje się on strefowym układem, w którym wyraziste są plany zabudowy związane ze zróżnicowaniem terenu. Dopełnieniem klimatu tego miasta jest bogata przyroda, zwłaszcza rzeka Łyna i jej dopływ Symsarna, które dodają mu uroku meandrując przez miasto i oferując przy tym bogate przyrodniczo tereny rekreacji na nabrzeżach (il. 5, 6).

Ważną enklawę zieleni stanowią Ogrody Krasickiego. Jest to historyczne założenie ogrodowe związane z działalnością Ignacego Krasickiego, kiedy pełnił funkcję biskupa warmińskiego w latach 1767–1795. Pierwotnie były częścią założenia rezydencjonalnego wokół Zamku Biskupiego. W 1925 roku zostały przekształcone w Leśny Cmentarz Komunalny z Drogą Krzyżową, na bazie dawnego układu przestrzennego. Elementy takie jak staw, starodrzew, rzeźby i układ ścieżek do dziś przywołują pierwotne przeznaczenie terenu.

Program zajęć w dydaktycznym procesie projektowym

W semestrze zimowym roku akademickiego 2024/2025 studenci Wydziału Architektury, w ramach projektu zabudowy wielorodzinnej na semestrze 5. zapoznali się z problematyką projektowania budynków mieszkaniowych wielorodzinnych

5.

6.

w środowisku miejskim. Jako lokalizację projektu przyjęto Lidzbark Warmiński. Zajęcia te zostały włączone w interdyscyplinarny projekt, w którym uczestniczyli również studenci Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego pod kierunkiem dr hab. Magdaleny Łukasiuk. Socjologowie⁵ przeprowadzili badania wśród mieszkańców Lidzbarka Warmińskiego na temat ich, szeroko ujętych, oczekiwań wobec architektury mieszkaniowej, wprowadzając tym samym w proces projektowania architektonicznego element wiedzy społecznej. Efektem tych badań jest wnikliwy Raport⁶. Wśród wniosków z Raportu można wyróżnić takie, które przełożyły się wprost na decyzje projektowe oraz takie, które określiły klimat społecznych oczekiwań wobec założeń do projektowanych budynków i układów urbanistycznych. Istotną częścią Raportu są informacje o stylu życia potencjalnych mieszkańców, o ich potrzebach, praktykach i ogólnie o lokalnej społeczności.

Motto przewodnie zajęć: „Współczesna architektura mieszkaniowa w zabytkowej tkance miasta Lidzbarka Warmińskiego” jednoznacznie sytuowało wybór lokalizacji w obrębie historycznego śródmieścia. W trakcie trwania przedsemestralnych warsztatów, które odbyły się w Lidzbarku Warmińskim w dniach 21–23 lutego 2025, studenci zapoznali się z charakterem miasta, jego zabudową i historią oraz przeprowadzili inwentaryzację, głównie fotograficzną, na potrzeby projektu. Podczas warsztatów wykonano również wstępny wybór trzech lokalizacji, które potwierdzono w trakcie zajęć.

5. Uwarunkowania przyrodnicze, zielona i niebieska infrastruktura Lidzbarka Warmińskiego, fot. E. Widera, 2024

5. Natural conditions, green and blue infrastructure of Lidzbark Warmiński, photo by E. Widera, 2025

6. Uwarunkowania przyrodnicze, zielona i niebieska infrastruktura Lidzbarka Warmińskiego, fot. E. Widera, 2025

6. Natural conditions, green and blue infrastructure of Lidzbark Warmiński, photo by E. Widera, 2025

⁵ Dla uproszczenia posługuję się określeniami: Architekci i Socjologowie. Architekci – studenci Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, Socjologowie – studenci Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego.

⁶ Zamieszczony w niniejszym zeszycie „Kwartalnika Architektury i Urbanistyki”.

7. Schwarzplan na podstawie mapy sytuacyjno-wysokościowej miasta Lidzbarka Warmińskiego z oznaczeniem lokalizacji prezentowanych projektów, lokalizacje roboczo nazwano:

A – Wodna, B – Bulwar, C – Młyn,
oprac: M. Kowalski, 2025

7. Figure ground diagram on the basis of a topographic map of the town of Lidzbark Warmiński indicating the locations of the presented designs; the locations have been provisionally named: A – Wodna, B – Bulwar, C – Młyn, compiled by: M. Kowalski, 2025

Najbliżej położona wobec śródmiejskiej zabudowy była lokalizacja A. Zespół Bulwar, nazwa pochodzi od jej położenia w bezpośrednim sąsiedztwie bulwarów rzeki Łyny, zarówno po stronie północnej z wjazdem od ulicy Marii Konopnickiej, jak i południowej z dostępem z drogi publicznej im. Mikołaja Kopernika.

B. Zespół Wodna to obszar z dostępem z przyległej ulicy o tej samej nazwie oraz ulicy Księcia Józefa Poniatowskiego. Teren działki po stronie południowej opada ku bulwarowi rzeki Łyny.

C. Zespół Młyn to lokalizacja położona przy Młynie-kaszarni, wzniesionym w 1915 roku, na miejscu dawnego młyna zniszczonego w pożarze, stąd też pochodzi jej nazwa. Dostęp do zachodniej części przyległej do nabrzeża rzeki Łyny jest z ulicy Krzywej, natomiast część wschodnia położona na nabrzeżu Symsarny z równoległej do przebiegu rzeki Łyny z ulicy Gnieźnieńskiej. Jest to lokalizacja położona najdalej od centrum, ale w bliskim sąsiedztwie Zamku Biskupów Warmińskich.

Dla uproszczenia w dalszej części artykułu posługuję się oznaczeniami lokalizacji A,B,C (il. 7).

Większość wybranych lokalizacji zabudowana jest kompleksami garaży lub jest przeznaczona na parking naziemny, jak w Grupie Bulwar po stronie południowej Łyny. Brak parkingów podziemnych jest widoczny na terenie całego miasta, dominują za to garaże jako budynki wolnostojące albo zespołowe boksy (il. 8, 11, 15).

Program dydaktyczny, jego etapy i założenia, metoda pracy

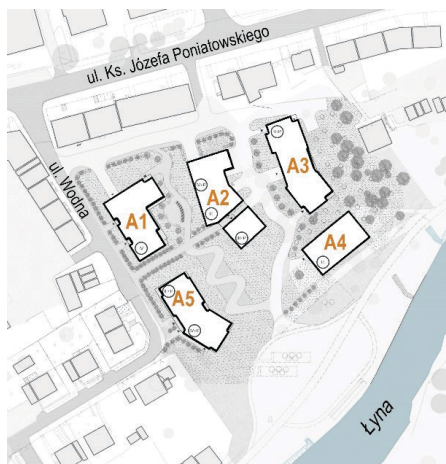
Program zajęć podzielony został na trzy etapy, z których dwa pierwsze były pracą zespołową, natomiast etap trzeci indywidualną pracą nad wybranym budynkiem kompleksu mieszkaniowego zaprojektowanego wspólnie w etapie 2.

Etap 1. to analizy zebranych materiałów, rozpoznanie i wyodrębnienie charakteru zabudowy Lidzbarka Warmińskiego, jej formy, architektury i wyrazu architektonicznego.

8.

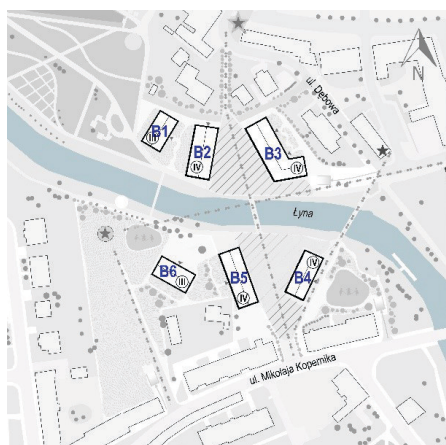
9.

11.

12.

10.

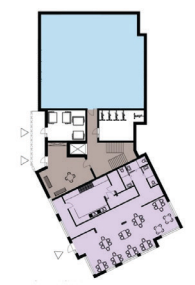
A1

A2

A3

A5

13.

B1

B2

B3

B5

8. Lokalizacja Grupy B – Wodna, fot. A. Górecka, 2025

8. Location of the Wodna Group, photo by A. Górecka, 2025

9. Projekt zagospodarowania terenu przy ul. Wodnej /Księcia Józefa Poniatowskiego w Lidzbarku Warmińskim – oznaczenia budynków, autorzy: A1. M. Golda, A2. M. Kowalski, A3. W. Miernik, A4. J. Stankiewicz, A5. Z. Górka 2025

9. Land development design for a site at Wodna/ Księcia Józefa Poniatowskiego Street in Lidzbark Warmiński – building designations, authors: A1. M. Golda, A2. M. Kowalski, A3. W. Miernik, A4. J. Stankiewicz, A5. Z. Górka 2025

10. Rzuty parterów projektowanych budynków: A1 (autor: M. Golda), A2 (autor: M. Kowalski), A3 (autor: W. Miernik), A5 (autor: Z. Górka), 2025. Oznaczenia: niebieski – pomieszczenia prospołeczne, integrujące; fiolet – pomieszczenia usługowe o przeznaczeniu gastronomicznym; brąz – strefy mieszkańców poszczególnych budynków

10. Ground floor plans of the design buildings: A1 (author: M. Golda), A2 (author: M. Kowalski), A3 (author: W. Miernik), A5 (author: Z. Górka), 2025. Labels: blue – pro-social, inclusive premises; purple – catering service spaces; brown – residents' areas of individual buildings

11. Lokalizacja Grupy A – Bulwar, fot. A. Górecka, 2025

11. Location of the Bulwar Group, photo by A. Górecka, 2025

12. Projekt zagospodarowania terenu przy ul. Mikołaja Kopernika/Marii Konopnickiej w Lidzbarku Warmińskim z oznaczeniem numerów budynków, autorzy: B5 W. Dyrkacz, B1, B2 i B4 I. Fabisiak, B3 A. Górecka, W. Mitrega, 2025

12. Landscaping project at Mikołaja Kopernika Street/ Marii Konopnickiej Street in Lidzbark Warmiński with indication of building numbers, authors: B5 W. Dyrkacz, B1, B2 and B4 I. Fabisiak, B3 A. Górecka, W. Mitrega, 2025

13. Rzuty parterów projektowanych budynków: B1 i B2 (autor: I. Fabisiak), B3 (autor: A. Górecka), B5 (autor: W. Dyrkacz), 2025. Oznaczenia: niebieski – pomieszczenia prospołeczne, integrujące; fiolet – pomieszczenia usługowe o przeznaczeniu gastronomicznym; brąz – strefy mieszkańców poszczególnych budynków

13. Ground floor plans of the design buildings: B1 and B2 (author: I. Fabisiak), B3 (author: A. Górecka), B5 (author: W. Dyrkacz), 2025. Labels: blue – pro-social, inclusive premises; purple – catering service spaces; brown – residents' areas of individual buildings

Etap 2. obejmował analizy urbanistyczne, funkcjonalno-przestrzenne, analizy układu przyrodniczego miasta i komunikacji. Za priorytet uznano analizy urbanistyczne, na podstawie mapy ewidencyjnej opracowano szwarzplan (il. 7), który posłużył do wypracowania urbanistycznej koncepcji kompleksów zabudowy

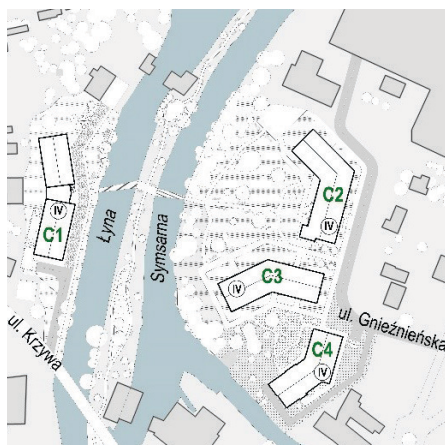
14. Projekt zagospodarowania terenu Grupy Młyn przy ul. Krzywej/Gnieźnieńskiej w Lidzbarku Warmińskim – oznaczenia budynków, autorzy: C3 A. Dziedzic, C1 J. Królikowski, C2 K. Milewska, C4 U. Suchowierska, 2025

14. Land development design for the Młyn Group site at Krzywa/Gnieźnieńska Street in Lidzbark Warmiński – building designations, authors: C3 A. Dziedzic, C1 J. Królikowski, C2 K. Milewska, C4 U. Suchowierska, 2025

15. Lokalizacja Grupy C – Młyn, fot. A. Górecka, 2025
15. Location of the Młyn Group, photo by A. Górecka, 2025

16. Rzuty parterów projektowanych budynków: C1 (autor: J. Królikowski), C2 (autor: K. Milewska), C3 (autor: A. Dziedzic), 2025. Oznaczenia: niebieski – pomieszczenia prospołeczne, integrujące; fiolet – pomieszczenia usługowe o przeznaczeniu gastronomicznym; brąz – strefy mieszkańców poszczególnych budynków

16. Ground floor plans of the design buildings: C1 (author: J. Królikowski), C2 (author: K. Milewska), C3 (author: A. Dziedzic), 2025. Labels: blue – pro-social, inclusive premises; purple – catering service spaces; brown – residents' areas of individual buildings

14.

15.

16.

mieszkaniowej, zapewniającej harmonijne nawiązanie do układu urbanistycznego zabytkowej tkanki miasta. Ważnym z punktu widzenia analizy współczesnego miasta było rozpoznanie jego warunków zarówno w warstwie urbanistycznej, jak również architektoniczno-budowlanej oraz przyrodniczej w obecnym stanie. To również wpłynęło na decyzje projektowe w obu tych aspektach.

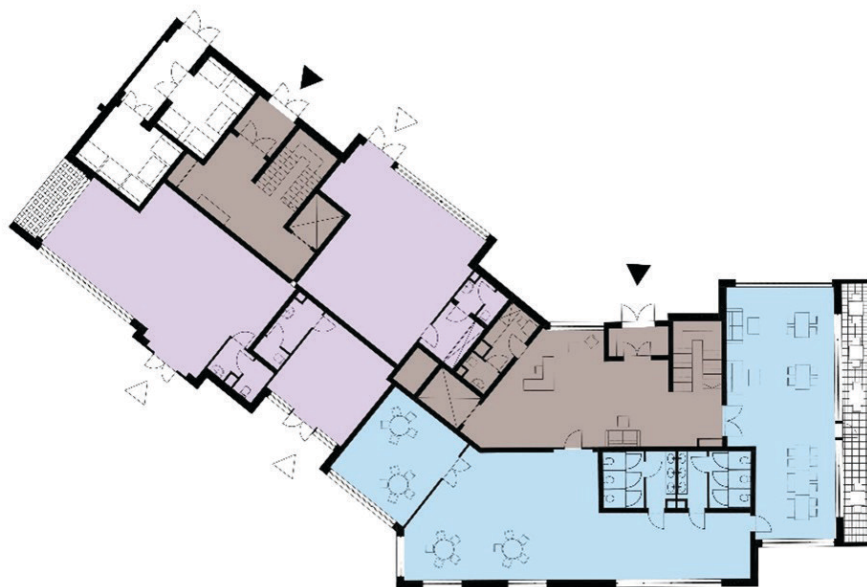
Opracowanie koncepcji urbanistycznej kompleksu zabudowy

Wpływ na projekt koncepcyjny miały również analizy powiązań przestrzennych, dostępu do infrastruktury społecznej i technicznej, ale też analiza nasłonecznienia i przesłaniania⁷. Struktura mieszkań przyjęta w założeniach projektowych i ich procentowy udział w ogólnej powierzchni miały bezpośredni wpływ na usytuowanie budynków wobec stron świata i ich wzajemne położenie. To też wpłynęło na wybór pomiędzy układem korytarzowym a klatkowym mieszkań w projektowanych kompleksach zabudowy. Niewątpliwie ważnym aspektem projektowym, czyli jednym ze wspomnianych ograniczeń, było zróżnicowane ukształtowanie terenu objętego koncepcją; projektowanie na tak znaczącej różnicy wysokości, jak to miało miejsce w lokalizacji oznaczonej literą A pod nazwą „Wodna” (różnica wysokości pomiędzy najwyższym i najniższym położonym budynkiem w kompleksie dochodziła do 11,70 m), wymagało w procesie projektowym uwagi w dyspozycji funkcjonalno-przestrzennej i kontroli następujących po sobie decyzji projektowych.

Każda z wybranych lokalizacji (A, B, C) zlokalizowana została przy bulwarach Łyny. Ostatnia z nich swoim zasięgiem objęła również przebieg Symsarny.

⁷ R. Korzeniewski, *Znowelizowane Warunki techniczne jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie*, Warszawa 2024.

17.

17. Rzut parteru projektowanego budynku C4, autor: U. Suchowierska, 2025. Oznaczenia: niebieski – pomieszczenia prospołeczne, integrujące; fiolet – pomieszczenia usługowe o przeznaczeniu gastronomicznym; brąz – strefy mieszkańców poszczególnych budynków

17. Ground floor plan of the designed building C4, author: U. Suchowierska, 2025. Labels: blue – pro-social, inclusive premises; purple – catering service spaces; brown – residents' areas of individual buildings

Opis projektów architektonicznych

Analizy przedprojektowe i układy urbanistyczne projektowanych zespołów mieszkaniowych

Analizy przedprojektowe powiązań komunikacyjnych z układem zewnętrznym, w tym ciągów komunikacji pieszej, analizy przestrzennych uwarunkowań zabudowy, uwarunkowania przyrodnicze czy rzeźby terenu posłużyły Studentom do koncepcyjnego projektu urbanistycznego kompleksów zabudowy, w którym priorytetem było zdefiniowanie przestrzeni wspólnych wewnątrz kompleksów zabudowy. Przestrzeń wspólna to taka, która pełni funkcję kreującą i regulującą stosunki pomiędzy użytkownikami a środowiskiem zabudowanym tworzącym miejską strukturę. To od jej jakości, od tego, komu i jak ma ona służyć, zależy w dużej mierze jej efektywne użytkowanie, sprawienie, że ludzie chętnie się gromadzą, tworzą wspólnotę, integrują się jako społeczność. Na wagę tego procesu zwraca uwagę Magdalena Łukasiuk, pisząc: „czy jest to osiedle, ulica, kwartał, dzielnica czy pojedyncze mieszkanie, te trzy elementy: społeczny, materialny i symboliczny, stanowią łącznie o pewnej unikalnej, trudno opisywalnej, ale jednak odczuwalnej, czasem wręcz narzucającej się, atmosferze. Tyle tylko, że atmosfera nie jest dodatkiem do miejsca, lecz podstawową, dominującą jakością”⁸. O tej atmosferze pisze Jan Gehl w przedmowie do wydania polskiego swojej książki *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*: „Książka postulowała troskę o ludzi, którzy mieli poruszać się w przestrzeniach między budynkami i silnie namawia do zrozumienia subtelnych wartości, jakie w trakcie całej historii osiedli ludzkich związane były ze spotkaniami ludzi w przestrzeniach publicznych, a także wskazywała na

⁸ M. Łukasiuk, *Zamieszkiwanie w perspektywie socjologicznej*, „Zawód: Architekt”, 2019, nr 70, s. 80-84.

życie między budynkami jako wymiar architektury wymagający uważnego traktowania”⁹. Podstawowe przesłanie Gehla, które nie straciło obecnie nic ze swej ważności, to „dbajcie o ludzi i cenne życie między budynkami”¹⁰. Ten walor – klimat miasta, atmosfera miasta – jest wyczuwalny i czytelny w przyjętych rozwiązaniach.

W projekcie zagospodarowania Grupy B – Wodna (il. 9) uwzględniono przede wszystkim walory lokalizacji, bliskie położenie wobec strefy centralnej miasta, bezpośredni dostęp do bulwarów rzeki Łyny i jej terenów rekreacyjnych. Przeprowadzone analizy komunikacji i ciągów pieszych oraz dostępu do ważnych miejsc w mieście stanowiły wytyczne dla wewnątrzosiedlowego układu komunikacyjnego i jego powiązań z tkanką miejską, a zwłaszcza zapewnienie jego szerokiej dostępności, co Architekci uznali za ważne z punktu widzenia przestrzeni i funkcjonowania lokalnej społeczności.

W zakresie obsługi projektowanego zespołu zapewniono niezbędną komunikację obsługi serwisowej, dojazdy do śmietników i obowiązujące dojazdy do wejść głównych do budynku. Ciągi piesze na działce uwzględniają powiązania zewnętrzne, a ich przebieg jest bezkolizyjny wobec komunikacji kołowej, ogólnodostępnej i niepublicznej wewnątrzosiedlowej. W opisie projektu lokalizacji Wodna czytamy: „Projekt zakłada stworzenie kompleksu składającego się z pięciu budynków, które łączą różnorodne funkcje, wspierając zarówno lokalną społeczność, promując tradycję i model życia, jak również oczekiwania mieszkańców Lidzbarka Warmińskiego w stosunku do proponowanych rozwiązań projektowych zabudowy mieszkaniowej, wielorodzinnej, w zabytkowej tkance Lidzbarka Warmińskiego”¹¹.

Cztery budynki pełnią kluczowe funkcje społeczne, natomiast piąty pozostaje neutralny pod względem lokalizacji funkcji socjalnych. W budynku A zaplanowano przestrzeń spotkań dla społeczności lokalnej. Jest to miejsce stworzone z myślą o integracji mieszkańców, organizacji warsztatów, zebrań oraz innych wydarzeń sprzyjających budowaniu relacji i współpracy. Podobnie jak budynek A, budynek B został wyposażony w przestrzeń spotkań, która umożliwi mieszkańcom korzystanie z miejsca przeznaczonego do wspólnego spędzania czasu, wymiany poglądów i wspierania działań społecznych.

Budynek C wyróżnia się swoją różnorodnością funkcji o charakterze prospołecznym. Znajduje się tutaj kuchnia społeczna, zaprojektowana z myślą o kontynuacji lokalnych tradycji kulinarnych, szczególnie związanych z wytwarzaniem przetworów. Dodatkowo w budynku stworzono przestrzeń coworkingową, z której rozpościera się piękny widok na rzekę, inspirując do pracy i twórczego działania. Na dachu budynku znajduje się taras, który stanowi idealne miejsce do spotkań z bliskimi, relaksu oraz delektowania się ciepłymi napojami w otoczeniu natury. W budynku D mieści się restauracja, która oferuje zarówno lokalne, jak i nowoczesne dania, a także przestrzeń na parterze przystosowaną do świadczenia różnorodnych usług, wspierających potrzeby mieszkańców kompleksu oraz odwiedzających”¹².

Dla ułatwienia i przejrzystości proponowanych rozwiązań funkcjonalnych pomieszczeń w przyziemiu budynków przyjęto kolorystyczne oznaczenia

⁹ J. Gehl, *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*, Kraków 2009, s. 7.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Fragment opisu projektu studenckiego, Grupa B – Wodna: Michał Kowalski, Zofia Górka, Michalina Golda, Wiktoria Miernik, Jan Stankiewicz.

¹² Ibidem.

proponowanych pomieszczeń (il. 10). Niewątpliwie położenie kompleksu zabudowy wielorodzinnej w bezpośrednim sąsiedztwie Łyny i jej bulwarów czyni go bardzo atrakcyjnym dla przyszłych mieszkańców. Wysokość zabudowy w kompleksie jest dostosowana do zróżnicowanego wysokościowo terenu objętego opracowaniem (il. 8). Również przyjęte wysokości projektowanych budynków dostosowane zostały do zabudowy w jej bezpośrednim otoczeniu. Nie bez znaczenia jest też jego bezpośrednie położenie wobec infrastruktury drogowej, co zapewniło dogodne powiązania komunikacyjne i bezkolizyjną obsługę projektowanego osiedla mieszkaniowego z jego wewnętrznym układem komunikacyjnym. Dotyczy to wjazdu do projektowanego parkingu podziemnego i wjazdu serwisowego bez konieczności wprowadzania ich w przestrzeń między budynkami.

Zaproponowany układ budynków w układzie prostopadłym do bulwarów Łyny został częściowo uwarunkowany dopasowaniem do istniejącej zabudowy, opadającego terenu w kierunku koryta rzeki, ale też atrakcyjnym położeniem względem stron świata w kierunku północ-południe, które zagwarantowało korytarzowy układ mieszkań jako najbardziej ekonomiczny z punktu widzenia oczekiwanej małej struktury mieszkań w przewodzie jedno- i dwupokojowych. Położenie północ-południe zapewniło również wymagany czas nasłonecznienia lokali mieszkalnych położonych po obu stronach wewnętrznego układu korytarzowego budynku.

Szczególnie wyraziste powiązania przestrzenne widoczne są w propozycji urbanistycznej Grupy A – Bulwar, której lokalizacja jest ściśle związana ze strefą centralną miasta, rynkiem, zespołem zamkowym (il. 11). Układ urbanistyczny proponowanej koncepcji obejmuje zabudowę obustronnych bulwarów Łyny, skomunikowaną istniejącą przeprawą mostową oraz projektowaną kładką pieszą łączącą oba kompleksy mieszkaniowe. W wyniku przeprowadzonych analiz zaproponowano promienisty układ budynków, co korespondowało w większości ze swobodnym ukształtowaniem istniejącej w bezpośrednim kontekście zabudowy (il. 12).

Przeprowadzone analizy widokowe miały istotny wpływ na przestrzenną kompozycję układu zabudowy na działce, jej powiązań zewnętrznych i przyszłego układu mieszkań. Pod uwagę wzięto także strukturę mieszkań, w przewodzie jedno- i dwupokojowych. W ogólnym ujęciu powiązań przestrzennych i funkcjonalnych istotnym wątkiem projektowym były również rozważania nad zagospodarowaniem przestrzeni poprzez wprowadzenie towarzyszącej małej architektury pomiędzy budynkami, aby zachęcała użytkowników nie tylko do aktywności, ale również była impulsem i generatorem wspólnotowych integracji mieszkańców i całej społeczności. Proponowany układ jest w pełni dostępny, a nawet swą formą zaprasza do skorzystania z niego. Podobnie jak w Grupie Wodna, tu także wprowadzono w przyziemiach budynków program usług towarzyszących rekreacji i integracji mieszkańców. Mieszkania na parterze z ogródkami zaprojektowano w budynku B1 oddalonym od głównych ciągów komunikacyjnych i częściowo w budynku B2, tworząc między nimi przestrzeń o charakterze półprywatnym. Podobnie w budynku B5 dwa mieszkania zlokalizowane na parterze uzyskały przyległą do nich strefę o charakterze prywatnym z wydzielonymi ogródkami (il. 13).

Odminną lokalizację, ale również w zabytkowej tkance miasta, przyjęła Grupa C – Młyn (il. 14, 15). Lokalizacja projektu obejmuje oba nurty rzek Łyny i Symsarny, których koryta równolegle przebiegają w bezpośrednim położeniu wybranej lokalizacji. Część tej lokalizacji z wjazdem z ulicy Dantyszka, położona jest po zachodniej stronie Łyny w bezpośrednim jej sąsiedztwie, pod wysoką skarpą, której zbocze obudowane jest również kompleksem garaży. Niemniej jednak położenie wobec obu rzek, nad ich nadbrzeżami, oraz bliskość zabytkowego założenia zamkowego czyni to miejsce na tyle atrakcyjnym, że ostatecznie zdecydowano przeznaczyć je na lokalizację projektu kompleksu mieszkaniowego. Po wschodniej stronie Symsarny, na terenie położonym pomiędzy nadbrzeżem a ulicą Gnieźnieńską, pozostała część Grupy Młyn zaproponowała koncepcję kompozycyjnie powiązaną ze skarpą.

Wybrana przez Grupę Młyn lokalizacja wymagała potraktowania innego niż pozostałe obszary związane ze strefą miejską i właściwą jej aktywnością. Wiązało się to z dystansem do centrum miasta i jego infrastruktury usługowej, a jednocześnie położeniem na styku zabytkowego założenia zamkowego, jak również obecnością na działce budynków zabytkowych elektrowni wodnych. Mając świadomość, że powstająca przestrzeń nie powinna być anonimowa i że powinna podpowiadać aktywności pozadomowe, projektanci po analizie preferencji zdecydowali o przeznaczeniu przestrzeni między budynkami dla potrzeb własnych mieszkańców, w przewadze funkcji rekreacyjnych i miejsc służących integracji. W ślad za tym podobnie potraktowano przyziemie projektowanych budynków mieszkalnych, umieszczając w nich lokale o przeznaczeniu na rekreację i podstawowe usługi (il. 16, 17). Bez wątplenia unikalne położenie projektowanego zespołu takie zagospodarowanie uzasadnia. (il. 14).

Ważnym elementem kompozycji kompleksu jest widoczna w ukształtowaniu zabudowy troska, aby ekspozycja na panoramę miasta obejmowała jak największą widoczność zarówno z poziomu przyziemia budynków i przyległego terenu, jak też z wnętrza projektowanych lokali mieszkalnych, tym bardziej, że położenie kompleksu dostępnego z ul. Gnieźnieńskiej po stronie rzeki Symsarny jest wyniesione.

Rozwiązania projektowe z uwzględnieniem kontekstu społecznego i zabytkowego

Mieszkania: struktura, wielkość, okna, balkony w kontekście Raportu

Struktura i wielkość mieszkań oraz ich wielkości przyjęto między innymi z badań przeprowadzonych przez Socjologów i ich Raportu, którzy wskazywali, że największym zainteresowaniem cieszą się mieszkania małe i średnie. Dokonano również analizy porównawczej w stosunku do innych miast podobnej wielkości. Oczekiwania Respondentów wynikały w dużej mierze z ich finansowych i realnych możliwości zakupu. W związku z tym Projektanci przyjęli w strukturze projektowanych mieszkań w przewadze lokale dwupokojowe, zaś mieszkania większe umieszczali – uzupełniając – w narożach budynków i poddaszach¹³.

¹³ Z uwagi na ograniczoną objętość artykułu nie ma możliwości zaprezentowania całościowo tych rozwiązań.

18.

Okna i balkony były również tematem często pojawiającym się w odpowiedziach Respondentów. Tu zdania były zróżnicowane, głównie zwracano uwagę na wielkość okien, mając świadomość, że w zabytkowej tkance są one stosunkowo niewielkie w porównaniu do współcześnie stosowanych. Niemniej jednak odczuwali potrzebę nawiązania do okien tradycyjnych jako wzorca, co dla studentów było oczywiste. Projektanci proponowali duże balkony z widokiem nie tylko na atrakcyjne akweny wodne w każdej wybranej lokalizacji, ale też panoramy miasta. Ze względu na to, że w zabudowie kamienicznej elementy te rzadko występowały, zaprojektowano je według współczesnych wzorców, z delikatnymi balustradami z tafli szklanych lub metalowych elementów, jako najmniej ingerujące w obraz zabytkowego miasta.

Zabytkowy kontekst inspiracją w architektonicznych rozwiązaniach projektowanych

Zabytkowy kontekst Lidzbarka Warmińskiego – Perły Warmii, mimo zniszczeń II wojny światowej jest niezwykle bogaty. Najważniejsze zabytki – na widokach historycznych i zdjęciach aktualnych – zostały zaprezentowane na

18. Kontekst architektoniczny w Lidzbarku Warmińskim. Powiązania historyczne i zabytki, opracowanie M. Kowalski 2025, źródło: <https://fotolidzbark.pl/component/content/article/panorama-miasta?catid=13>

18. Architectural context in Lidzbark Warmiński. Historical links and historical monuments, compiled by M. Kowalski 2025, source: <https://fotolidzbark.pl/component/content/article/panorama-miasta?catid=13>

19. Kontekst architektoniczny w Lidzbarku Warmińskim. Istniejąca zabudowa mieszkaniowa historyczna i współczesna, oprac. A. Górecka, 2025
 19. The architectural context in Lidzbark Warmiński. Existing historical and contemporary residential buildings, compiled by A. Górecka, 2025

ilustracji 18. Kolejne zestawienie (il. 19) prezentuje współczesną i zabytkową architekturę mieszkaniową, która jest głównym polem nawiązań projektowych. Zabytkowy historyczny kontekst został bogato zilustrowany i obszernie opisany w niniejszym zeszycie „Kwartalnika Architektury i Urbanistyki” w poprzedzającym artykule. Warto jednak zauważyć, że na projekty studenckie wpływ miała również architektura wiejska tego regionu, którą po części scharakteryzowano poniżej.

Dach. Jednym z głównych kreatorów przestrzeni jest forma architektoniczna, której odzwierciedleniem są zastosowane proporcje, kształty dachów i kąty jego nachylenia. Tradycyjnie i powszechnie stosowane na Warmii, zwłaszcza tradycyjnie występujących na obszarach wiejskich, ale także w samym mieście, są dachy dwupołaciowe, dziś określane jako dwuspadowe. Wzbogaconą ich odmianą były powszechnie stosowane dachy naczółkowe z tymże samym kątem pochylenia połaci. W zależności od funkcji poddasza, dach wzbogacany był zazwyczaj facjatą, nakrytą również dachem dwuspadowym z tym samym pochyleniem (il. 20). Rygorystyczne stosowanie tego samego kąta w formie dachu i prostej bryły na planie wydłużonego czworoboku jest niewątpliwie gwarantem harmonii. Istotnym elementem ozdobnym dachów były też często ryzality, lukarny i wystawki z dachem pulpitowym. Rzadko były one zdobione, a najczęściej proste w swoim wyrazie, bez szczególnych, dekoracyjnych form (il. 20). Niemniej jednak, jak pisze Iwona Liżewska: „tak jak w przypadku innych, zdawałoby się mało znaczących elementów, także i tutaj przywiązywano wielką wagę do ich formy, kształtu i kompozycji. Były harmonijnie wkomponowane w bryłę budynku, zarówno pod względem kształtu, wielkości, rodzaju użytych materiałów, jak również stopnia dekoracyjności”¹⁴. Unikano przesadnego zdobnictwa, pomijając oczywiście większe facjaty, które licowały ze ścianą i akcentowały znacząco bryłę dachu.

¹⁴ I. Liżewska, *Tradycyjne budownictwo wiejskie na Warmii i Mazurach, Wspólnota kulturowa „Borussia”*, Olsztyn 2007, s. 187.

20.

21.

Poddasza, a zwłaszcza ich szczytowe partie, wyodrębniane były często deskowaniem lub konstrukcją ryglową. W przypadku poddasza podniesionego ścianką kolankową również one były deskowane czy zdobione ścianą ryglową, której zdobienie wynikało z konstrukcji ściany. Połacie dachowe były zazwyczaj zlicowane z elewacją bądź wysunięte nieznacznie, około 30 cm, w stosunku do lica ściany, często wzbogacone o profilowane gzymsy i detale. Dachy początkowo kryte były słomą lub trzcina, a w XIX wieku to wykończenie zastąpiono dachówką ceramiczną, często esówką, zwaną też holenderką, w charakterystycznym dla regionu kolorze czerwonym. Rzadziej występowała dachówka płaska, tzw. karpiówka. W trakcie analiz studenci dokonali badań kąta nachylenia dachów, które oscylowało w granicach od 43° do 45° (rzadko poniżej, a maksymalnie do 50°). Należy podkreślić, że rygorystyczne stosowanie jednolitego kąta nachylenia dachu oraz jednolitego pokrycia dachowego i kolorystyki miało bezpośrednie przełożenie na krajobraz, zwłaszcza w tak zróżnicowanym krajobrazie przyrodniczym, jak warmiński.

W konsekwencji tych studiów przeprowadzonych nie tylko na terenie Lidzbarka Warmińskiego, ale również Gminy Lidzbark Warmiński we wszystkich projektach studenckich zastosowano prosty, dwuspadowy dach jako najbardziej jednoznacznie określający formę warmińskich wiejskich budynków. Wybrany kąt połaci dachowej ok. 43° – 45° przy zastosowaniu szerokości budynku współczesnej zabudowy umożliwiał wykorzystanie poddasza jako użytkowego, często pod dwupoziomowe lokale mieszkalne. Również motyw facjaty zlicowanej ze ścianą zewnętrzną pojawiał się w propozycjach projektowych. Został dostosowany gabarytowo do skali zabudowy wielorodzinnej w różnych wariantach z zachowaniem proporcji i wyróżniony układem okien lub balkonów (il. 21).

20. Tradycyjne budownictwo wiejskie na Warmii i Mazurach, Źródło: I. Liżewska, *Tradycyjne budownictwo wiejskie na Warmii i Mazurach, Wspólnota kulturowa „Borussia”*, Olsztyn 2007, s.120–123

20. Traditional rural housing in Warmia and Mazury, Source: I. Liżewska, *Tradycyjne budownictwo wiejskie na Warmii i Mazurach, Wspólnota kulturowa „Borussia”*, Olsztyn 2007, pp. 120–123

21. Wizualizacja projektowanego budynku C4 od strony północnej, autor: U. Suchowierska, A. Górecka, I. Fabisiak, 2025, po prawej: elektrownia wodna w Lidzbarku Warmińskim wybudowana w 1908 r. Fot. J. Królikowski

21. Visualisation of the designed building C4 on the northern side, author: U. Suchowierska, A. Górecka, I. Fabisiak, 2025, on the right side: Hydroelectric power station in Lidzbark Warmiński built in 1908. Photo by J. Królikowski

22. Od lewej elewacja wschodnia projektowanego budynku C1, autor: J. Królikowski, po prawej budynek A2, autor: M. Kowalski 2025

22. From left: The eastern façade of the designed building C1, author: J. Królikowski; on the right side: building A2, author: M. Kowalski 2025

23. Paleta kolorów miejskiej zabudowy opracowanie M. Kowalski

23. Colour palette of urban buildings, compiled by M. Kowalski

LIDZBARK WARMIŃSKI

COLOR PALLETE

Projektanci przenieśli do swoich rozwiązań projektowych charakterystyczne połączenia połaci dachowych, stosowanych zwłaszcza w układzie budynków warmińskiej wsi, będących bardzo charakterystycznym jej elementem, w którym wyższy i szerszy budynek połączony jest z niższym i węższym, o tym samym kącie nachylenia połaci. Zastosowano schemat takiego połączenia sytuując go w elewacji w układzie szczytowym osiowo lub asymetrycznie (il. 21).

Charakterystyczna wystawka w dachu kryta dachem pulpitem została natomiast bezpośrednio przetransferowana do rozwiązań projektowych w postaci pojedynczych lub kilkuelementowych wystawek oknami, których rozmiary zostały dostosowane do współczesnych wymagań (il. 22). Taka dosłowna implementacja nie zawsze jest możliwa, ale z pewnością znacząco wpływa na harmonijne nawiązanie do charakteru zastanej architektury.

Powszechnie stosowane materiały budowlane i ich kolorystyka w architekturze warmińskiej.

Mieszczańska zabudowa historyczna Lidzbarka Warmińskiego charakteryzuje się prostą formą z dachem dwuspadowym, zwykle jest to zabudowa 2- i 3-kondygnacyjna, z poddaszem użytkowym lub nie. Tradycyjnie obiekty użyteczności publicznej wznoszone były z cegły o charakterystycznym, czerwonym kolorze, kamienice mieszczańskie zaś były pokrywane tynkiem o bogatej, ale spójnej kolorystyce. Opracowana przez Michała Kowalskiego kolorystyczna paleta barw (il. 23) istniejącej zabudowy odzwierciedla koloryt i klimat charakterystyczny

24.

25.

24. Przykłady muru szachulcowego – zabytkowa remiza strażacka, dom mieszkalny i oficyna mieszkalno-gospodarcza w Lidzbarku Warmińskim, fot. E. Widera, 2025

24. Examples of a half-timbered wall – a historic fire station, a residential house and a residential and utility outbuilding in Lidzbark Warmiński, photo by E. Widera, 2025

25. Przykłady trawestacji konstrukcji ryglowej w rozwiązaniach projektowych, po lewej i pod nim: W. Dyrkacz, po prawej u góry I. Fabisiak, prawa dolna M. Golda 2025

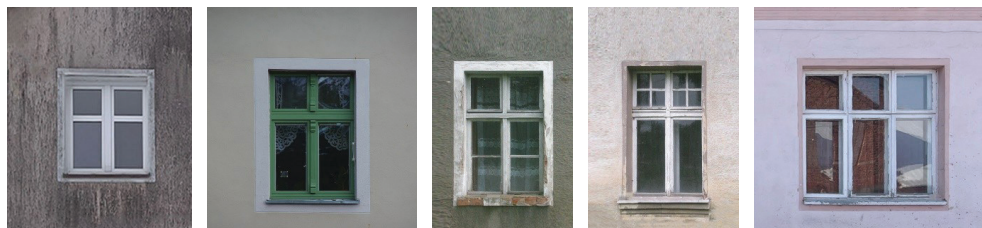
25. Examples of travesty of timber framing structures in design solutions, left and below: W. Dyrkacz, top right: I. Fabisiak, bottom right: M. Golda 2025

dla tego miasta. Konstrukcja szachulcowa charakterystyczna dla warmińskiej architektury zachowała się w Lidzbarku Warmińskim raczej sporadycznie (il. 24), jednak inspiracja wyrazistą konstrukcją szachulcową i jej sugestywnym wyrazem jest uzasadniona. Stosowanie jej w rozwiązaniach projektowych np. w partii poddasza użytkowego (il. 25) w charakterze zdobień szklanych szczytów czy jako motyw ściany we współczesnym ujęciu wydaje się być słuszną decyzją.

Ważnym elementem architektury są **otwory okienne**, ich wielkość, proporcje względem rozmiaru ściany, rozmieszczenie. Mówią one o przeznaczeniu budynku: funkcji mieszkalnej, użyteczności publicznej, składowej czy innej. Istotne dla wyrazu architektury są również podziały wewnętrzne okna, kolorystyka stolarki okiennej i rodzaj zdobnictwa. Na Warmii w zabudowie wiejskiej i miejskiej odnajdujemy ich bogatą różnorodność. Okna najstarszych domów były bardzo małe, zbliżone do kwadratu, dwudzielne, dwu- lub trzypoziomowe (il. 26). Z czasem wielkość, forma oraz dekoracja ulegały zmianie. Podstawowym rozwiązaniem były okna w kształcie prostokąta w układzie pionowym w proporcji 2:3. Oczywiście różniły się wielkością w zależności od funkcji, ale w większości odpowiadały tym regułom. „Najprostszy i najczęściej stosowanym typem były okna czterodzielne, tj. dwuskrzydłowe, o czterech

26. Charakterystyczne schematy okien z prostymi nadprożami, zdjęcia studenckie, 2024

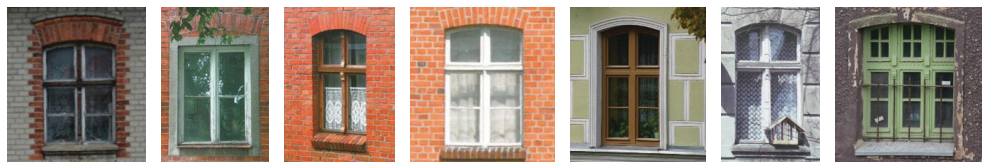
26. Characteristic schematic diagrams of windows with straight lintels, students' photographs, 2024

26.

27. Charakterystyczne schematy okien z nadprożami łukowymi, zdjęcia E. Widera 2025, I. Liżewska, *Tradycyjne budownictwo wiejskie na Warmii i Mazurach, Wspólnota kulturowa „Borussia”, Olsztyn 2007*, s.120,122,123

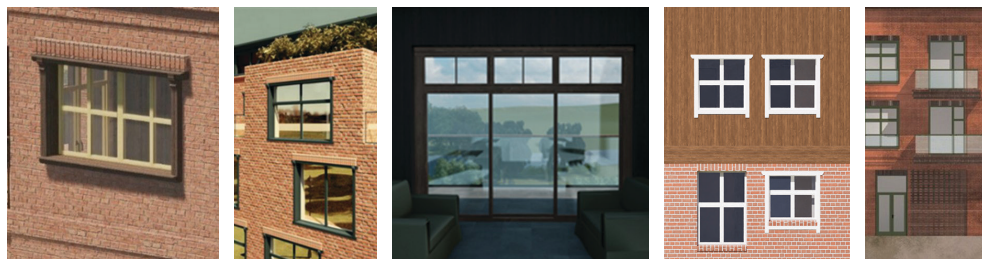
27. Characteristic schematic diagrams of windows with arched lintels, photographs: E. Widera 2025, I. Liżewska, *Tradycyjne budownictwo wiejskie na Warmii i Mazurach, Wspólnota kulturowa „Borussia”, Olsztyn 2007*, pp. 120, 122, 123

27.

28. Schematy okien jako wynik interpretacji okien wzorcowych budynków zabytkowych: A. Górecka, W. Dyrkacz, J. Stankiewicz, M. Kowalski, J. Królikowski

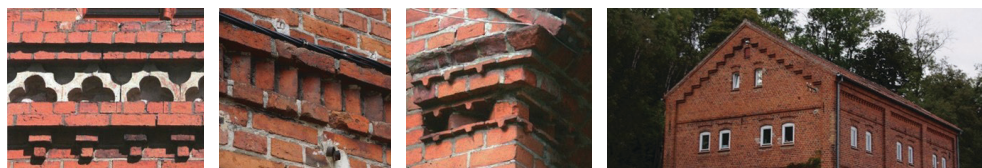
28. Schematic diagrams of windows as a result of the interpretation of model windows of historic buildings: A. Górecka, W. Dyrkacz, J. Stankiewicz, M. Kowalski, J. Królikowski

28.

29. Detale architektoniczne – gzymsy ceglane, budynek elektrowni wodnej Lidzbark Warmiński 2024, fot. E. Widera

29. Architectural details – brick cornices, hydroelectric power station building Lidzbark Warmiński 2024, photo by E. Widera

29.

30. Po lewej elewacja wschodnia projektowanego budynku C1, autor: J. Królikowski, po prawej budynek A2 autor: M. Kowalski 2025

30. On the left: The eastern façade of the designed building C1, author: J. Królikowski; on the right: building A2 author: M. Kowalski 2025

30.

kwaterach, przy czym dolne stanowiły około 2/3 całej wysokości okna. Bardzo często do tego rodzaju okna wprowadzano dodatkowy podział, dzieląc szczeblinami dolne kwatery na dwie części, przez co otrzymywano okno sześciopanelowe. Wprowadzano też podziały szczeblinowe w górnych kwaterach okien, uzyskując efekt kratownicy o niewielkich polach¹⁵. Z czasem pojawiały się też okna w kształcie poziomego prostokąta.

Ramy i stolarka okienna były malowane. Na Warmii nie stosowano naturalnego koloru drewna. Najczęściej wybieranymi kolorami był zielony, niebieski

¹⁵ I. Liżewska, op. cit., s. 116.

i brązowy, rzadziej był to kolor czerwony lub ciemnożółty. Biały kolor pojawił się dopiero w XX wieku i był wtedy uważany za bardzo nowoczesny. Otworom okiennym niemalże zawsze towarzyszyło obramienie, od najprostszego, typowego, do bogatych zdobień w postaci artystycznie wycinanych desek. W budownictwie murowanym były to proste opaski wyodrębnione kolorem lub fakturą, płaskie ewentualnie zagłębione, często zdobione żłobkowaniem lub boniowaniem. Otwór okienny był szczególnym elementem, wzbogacanym często w gzymsy, konsole, naczółki, podokienniki czy sztukaterie (il. 27).

Niewątpliwie to właśnie okna są jednym z najbardziej charakterystycznych i rozpoznawalnych elementów warmińskiej architektury. Zatem ich implementacja w projektach studentów w sposób adekwatny do nowych wymagań i oczekiwań jest kluczowa w architektonicznym dialogu z historią. Otwory okienne, ich kształty i charakterystyczny podział, poddane zostały interpretacji i transformacji do współczesnego wyrazu architektonicznego, poprzez proporcjonalne powiększenie okien z zachowaniem charakterystycznych podziałów i ich układów. Tam gdzie pomieszczenia wymagały lepszego doświetlenia z racji pełnionej funkcji jak np. pokoje dzienne czy lokale usługowe w przyziemiach projektowanych budynków zestawiano okna pojedyncze obok siebie w jeden otwór okienny. Nierzadko ozdabiano je opaskami drewnianymi lub występami z cegły np. na naprzeczach okiennych czy drzwiowych. Chętnie też stosowano kolory charakterystyczne dla warmińskiej stolarki (il. 28).

Warmińska stolarka drzwiowa była drewniana, zazwyczaj o konstrukcji ramowo-płycinowej; drzwi początkowo jednoskrzydłowe od połowy XIX wieku zaczęły ustępować miejsca szerszym, dwuskrzydłowym. Najczęściej malowano je farbą olejną, podobnie jak w przypadku stolarki okiennej. Powszechnie stosowano nadświetle ze szczeblinami lub naczółki, ewentualnie belkowanie. Repertuar form był szeroki i zróżnicowany, drzwi często przyozdabiane były bogatymi dekoracjami.

Detal architektoniczny. Warmiński detal architektoniczny charakteryzuje bogactwo form i różnorodność zarówno w architekturze drewnianej, zwłaszcza budownictwie wiejskim, jak również w architekturze murowanej miast i wsi. Analizy detali architektonicznych i budowlanych dokonano przede wszystkim na podstawie ich stanu obecnego, głównie pod kątem możliwości wykorzystania ich jako inspiracji, a nawet implementacji tam, gdzie z projektowanego punktu widzenia było to uzasadnione, tworząc warunki do prowadzenia dialogu architektury dawnej i współczesnej, którego celem jest twórcza kontynuacja. Mówiąc o detalu architektonicznym, mam na myśli motywy zdobień, detale murowane typu gzymsy, nadproża (il. 29).

Rodzima architektura projektową inspiracją

Jak czerpać inspirację z rodzimej architektury? Akcent skierowany na regionalizm umożliwia zachowanie wyrazistości i odrębności, a świadome osadzenie go we współczesnej wypowiedzi projektowej gwarantuje nawiązanie do zabudowy zastanej. Poniższe przykłady pokazują sposoby tawestacji tradycyjnego, warmińskiego detalu w wykonanych w ramach zajęć projektach. W rozwiązaniach materiałowych proponowane były również charakterystyczne rozwiązania

materiałowe jak: cegła, dachówka ceramiczna w kolorze czerwonym, drewno na elewacjach w postaci deskowania, zwłaszcza części poddaszy, szczytowych elewacji budynków, ale też tynk charakterystyczny dla mieszczańskiej architektury miasta. Połączenia tych materiałów, charakterystyczne dla architektury warmińskiej, zastosowane zostały w projekcie Michała Kowalskiego, w którym wprowadzono cegłę, drewno i tynk.

Wszystkie przeanalizowane powyżej elementy są współzależne, począwszy od formy budynku, kąta nachylenia połaci dachowych, detalu, materiału – wszystkie one tworzą łącznie wyraz architektoniczny, a poprzez implementację ich do współczesnej architektury umożliwiają kontynuację dziedzictwa i atmosfery zabytkowego miasta (il. 30).

Zaproponowana w projektach studenckich architektura ma współczesny wyraz, ale utrzymana jest w klimacie architektury miasta, w którym powstaje, co wynika z poznania i akceptacji przez autorów ograniczeń wynikających z jego zabytkowego charakteru. Ponadto proponowana przez studenckie zespoły architektura jest różnorodna, ale spójna w swym wyrazie w ramach konkretnych zespołów zabudowy, zarazem zróżnicowana w zależności od lokalizacji. Jest to ciekawe z punktu widzenia dydaktycznego i projektowego: to samo miasto, te same wzorce, inspiracje, a proponowane rozwiązania i ich wyraz architektoniczny zdecydowanie odmienne. W moim odczuciu jest to argument za przyznawaniem rangi sztuki, autorskiej kreacji projektom architektonicznym, o czym pisał przywołany na początku Juhani Pallasmaa.

Architektura: prezentacja prac studentów

A. Zespół Wodna (il. 31–37)

Przyjęte rozwiązania materiałowe i ich połączenia w projektowanym zespole są różnorodne i charakterystyczne dla warmińskiej sztuki budowania. Przykładem tego są wyeksponowane deskowaniem poddasza, zwłaszcza jego partie szczytowe. W budynku A5, autorstwa Zofii Górskiej szczyty zostały wyodrębnione na sposób współczesny, naprzemiennym deskowaniem ze szklanymi wstawkami, na który nanizany został element wydłużonej facjaty. Również pozostałe budynki w zespole zostały ozdobione motywami zaczerpniętymi z wiejskiej architektury drewnianej wsi warmińskiej. Inny motyw, charakterystyczny dla warmińskiej zabudowy, to wydzielenie deskowaniem partii poddasza, co również stało się inspiracją w proponowanej współczesnej zabudowie.

Poza tym motywy konstrukcji ryglowej wprowadzone zostały w charakterze konstrukcji nośnej, wypełnionej np. szkłem – jak w budynku A5, autorstwa Zofii Górskiej (il. 33) czy w projekcie autorstwa Michaliny Goldy, w ścianie szczytowej z wypełnieniem szklanym w budynku A1 (il. 34). Niewątpliwie ekspozycja omówionych przykładów w porze wieczorowej będzie wyrazista (il. 37). Dominującym materiałem we wszystkich budynkach jest czerwona cegła, co daje spójny charakter wszystkich kompozycji.

Całość zespołu nawiązuje do historycznej architektury warmińskiej. Wyraz architektoniczny każdego z budynków jest różnorodny, ale spójny w ogólnym

31.

32.

31. Widok całości projektowanego zespołu zabudowy wielorodzinnej w ujęciu perspektywnym, autorzy:

Grupa B – Wodna, 2025

31. Perspective view of the entire designed multi-family housing complex, authors: the Wodna Group, 2025

32. Wizualizacja projektowanego budynku A2, autor: M. Kowalski, 2025

32. Visualisation of the designed building A2, author: M. Kowalski, 2025

33.

34.

33. Wizualizacja projektowanego budynku A5, autor: Z. Górską, 2025

33. Visualisation of the designed building A5, author: Z. Górską, 2025

34. Wizualizacja projektowanego budynku A1, autor: M. Golda, 2025

34. Visualisation of the designed building A1, author: M. Golda, 2025

35. Wizualizacja projektowanego budynku A3, autor: W. Miernik, 2025

35. Visualisation of the designed building A3, author: W. Miernik, 2025

35.

36a.

36. Rzut parteru i widok perspektywny projektowanego budynku A4 przy bulwarze, autor: J. Stankiewicz, 2025

36. Ground floor plan and perspective view of the design building A4 at the boulevard, author: J. Stankiewicz, 2025

37. Widok perspektywny projektowanego zespołu zabudowy wielorodzinnej, autor: M. Kowalski, 2025

37. Perspective view of the designed multi-family housing complex, author: M. Kowalski, 2025

37.

36b.

charakterze całości zespołu. Wysokość zabudowy poszczególnych budynków dostosowana jest do lokalizacji na działce, w zależności od położenia w stosunku do istniejącej zabudowy na działce i wysokości terenu.

Budynek A4, autorstwa Jana Stankiewicza usytuowany został najbliżej rzeki, a jego prosta bryła z płaskim dachem wkomponowana została w skarpe. Kondygnacja dachu jest jednocześnie przedłużeniem terenu okalającego budynki położone powyżej. Miejsca parkingowe i obsługa budynku znajdująca się poza dostępem pieszym zaplanowana została z poziomu parkingu po stronie północnej budynku (il. 36). Przestrzeń między budynkami podzielona na serwisową, niezbędną do obsługi budynków w kompleksie zabudowy oraz na rekreacyjną z pasażem opadającym w kierunku nabrzeża rzeki i jej bulwarów wzbogacona została małą architekturą. Całość kompleksu jest dostępna dla mieszkańców i społeczności zarówno od strony miasta, jak również z nabrzeża rzeki (il. 37).

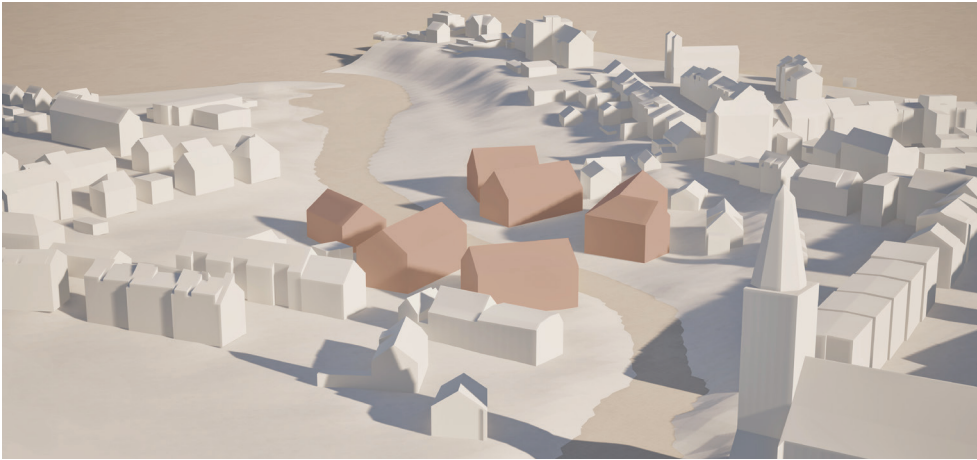
B. Zespół Bulwar (il. 38–42)

Grupa Bulwar, której lokalizacja projektu sąsiaduje z założeniem Zamku Biskupów od południowo-zachodniej strony, zaprojektowała różnorodną, ale również spójną w swym wyrazie propozycję. Inspirując się sąsiadującą zabudową, w przewadze zabytkową, projektanci zastosowali cegłę, dwuspadowe dachy i czerwoną dachówkę. Rozrzeźbione elewacje w prostej bryle budynku (il. 39) zdobione są detalami murowanej architektury takimi jak facjaty dachowe (il. 40), wpleciona konstrukcja ryglowa wypełniona szkłem w strefie ścianki kolankowej (il. 42) i ściany szczytowej (il. 41). Okna są nowoczesne, ale z charakterystycznymi podziałami, co nadaje całości charakter. Swobodna kompozycja urbanistyczna promieniście usytuowanych budynków zapewnia ekspozycję na bulwary rzeki i zabytkową panoramę miasta. W rezultacie powstały mieszkania z atrakcyjnymi widokami i interesująca przestrzeń między budynkami (il. 38).

C. Zespół Młyn (il. 43–49)

Charakterystyczne, swobodne układy kompozycji urbanistycznej wpisują się w wybraną lokalizację. Przyjęta forma zabudowy i architektura jednoznacznie współczesna, mimo wszystko nawiązuje do charakteru miasta. Duże przeszklenia dominują w charakterze architektury budynku C2 Katarzyny Milewskiej (il. 46) oraz w budynku C3 autorstwa Adama Dziedzica (il. 47). Zastosowana forma dachu w obu projektach, mimo braku charakterystycznego okapu dachowego, nawiązuje kątem nachylenia, dwupłaszczyznowością i proponowanym kolorem pokrycia dachowego do charakteru zabytkowej architektury miasta. Elementy wykończenia szczytowych elewacji w postaci facjaty wkomponowanej w elewację szczytową obecne są w projekcie K. Milewskiej (il. 46) oraz podobna inspiracja w elewacji w projekcie Urszuli Suchowierskiej – budynek C4, lecz zlicowana z zewnętrzną ścianą budynku, dodatkowo wzbogacona charakterystyczną dla architektury warmińskiej ścianą szachulcową, która wyróżnia ją na tle elewacji (il. 48). Budynki sprawiają wrażenie „wplecionych” w istniejącą działkę mimo przyjętych swobodnych kształtów ukierunkowanych na panoramę miasta. Przenikające się wzajemnie formy, w kompleksie, różnorodne w swoim wyrazie tworzą spójną całość.

38.

38. Plan zagospodarowania zespołu Bulwar.
Widok perspektywiczny projektowanego zespołu
zabudowy wielorodzinnej, autor: A. Górecka, 2025
38. Development plan for the Bulwar complex.
Perspective view of the designed multi-family
housing complex, author: A. Górecka, 2025

39.

39. Wizualizacja budynków B1 i B3 od strony
południowej, autor: I. Fabisiak, 2025
39. Visualisation of buildings B1 and B3 on the
southern side, author: I. Fabisiak, 2025

40. Wizualizacja budynku B3 od strony północno-
zachodniej, autor: A. Górecka, 2025
40. Visualisation of building B3 on the north-
western side, author: A. Górecka, 2025

41. Wizualizacja budynku B6 od strony południowo-
wschodniej, autor: W. Mitreaga, 2025
41. Visualisation of building B6 on the south-
eastern side, author: W. Mitreaga, 2025

42. Wizualizacja budynku B5 od strony północno-
wchodniej, autor: W. Dyrkacz, 2025
42. Visualisation of building B5 on the north-
eastern side, author: W. Dyrkacz, 2025

40.

41.

42.

43.

43. Widok perspektywiczny projektowanego zespołu zabudowy wielorodzinnej, autor: A. Dziedzic, 2025

43. Perspective view of the designed multi-family housing complex, author: A. Dziedzic, 2025

44. Wizualizacja budynku C2 i C3, autor: A. Dziedzic, 2025

44. Visualisation of buildings C2, 3, author: A. Dziedzic, 2025

45. Wizualizacja budynku C2 od strony zachodniej, autor: K. Milewska, 2025

45. Visualisation of building C2 on the western side, author: K. Milewska, 2025

44.

45.

46. Wizualizacja budynku C3 od strony południowo-zachodniej, autor: A. Dziedzic, 2025

46. Visualisation of building C3 on the south-western side, author: A. Dziedzic, 2025

47. Wizualizacja budynku C4 od strony północnej, autor: U. Suchowierska, 2025

47. Visualisation of building C4 on the northern side, author: U. Suchowierska, 2025

46.

47.

48. Wizualizacja projektowanego budynku C1 od strony wschodniej, autor: J. Królikowski, 2025

48. Visualisation of the designed building C1 on the eastern side, author: J. Królikowski, 2025

48.

Projekt Jana Królikowskiego jest przykładem niemalże dosłownej implementacji nie tylko zabytkowego detalu gzymsu budynku elektrowni, ale również nawiązania do charakterystycznych detali warmińskiej architektury, jak np. forma pulpitowego dachu czy zwieńczenia okapów dachu, zachowanie charakterystycznych schematów podziałów otworów okiennych i drzwiowych (balkonowych). Zastosowanie charakterystycznych cech warmińskiej architektury z dużą wrażliwością wprowadzane w zabudowę współczesną pokazuje uznanie dla jej wartości (il. 49) i świadczy o dojrzałości projektowej Autora. Wkomponowany w skarpe, na stosunkowo wąskiej działce, budynek został przestrzennie rozdzielony na dwie bryły ze wspólnym przyziemiem. Zostało to podyktowane koniecznością otwarcia widokowego dla zabudowy położonej na skarpie, powyżej projektowanego budynku. Mur z cegły i pokrycie ceramiczne dachówką w kolorze czerwonym dopełnia harmonijne nawiązanie do istniejącej w bezpośrednim sąsiedztwie zabytkowej zabudowy, a detal gzymsu będący nawiązaniem do zabytkowego budynku elektrowni wodnej obecność zabytkowego kontekstu to potwierdza.

Podsumowanie

Zadaniem autorskiego programu było badanie przez projektowanie i tym samym odpowiedź na zagadnienie, jak wprowadzać współczesną architekturę w zabytkową tkankę miasta, jakich używać metod projektowych, jak stosować implementację i transformację wzorców do współczesnej architektury, ale też jak dokonywać analizy zabudowy zabytkowej tkanki, która to zadanie umożliwi. Podstawowym celem powyższej prezentacji współczesnej zabudowy mieszkaniowej w zabytkowej tkance Lidzbarka Warmińskiego nie jest dokonanie oceny w kategoriach dobra – zła, tradycyjna – nowoczesna, a wskazanie, jakie wyzwania stawia projektantom złożony społeczno-architektoniczny kontekst. Projekty łączą próbę budowania dialogu z tradycją i historią oraz z lokalną społecznością. Proces ten był także szukaniem kompromisu ze wspomnianymi na wstępie ograniczeniami, z których najważniejszym był kontekst zabytkowej zabudowy Lidzbarka Warmińskiego. Uczestnicy programu okazali duże zainteresowanie tematem, co przełożyło się na jakość zaproponowanych rozwiązań projektowych. Wnikliwe analizy i oceny kontekstu zabytkowej tkanki miejskiej oraz architektury wsi warmińskiej przełożyły się na oczekiwane propozycje projektowe zaprezentowane w niniejszym artykule. Procesowi temu towarzyszyło poszukiwanie wzorców i ich interpretacja, a czasami implementacja ich fragmentów, jak np. zdobień stolarki okiennej, gzymsów i innych detali. Te elementy przygotowania do projektowania mają szczególną wartość w kontekście przyszłej pracy studentów, którzy powinni wykazać się nie tylko wiedzą z dziedziny architektury i urbanistyki, ale również umiejętnością właściwej oceny zabytkowego kontekstu i wrażliwością na użytkowników architektury.

Ważnym i nowym wątkiem w projektowaniu było wysłuchanie głosu społeczności i przygotowanie raportu, który posłużył później projektantom. Włączenie do projektowania badań socjologicznych i docenienie korzyści płynących z korzystania z takich narzędzi pozwoli ustrzec się przed nietrafionymi, nieakceptowanymi społecznie decyzjami projektowym. Wyniki badania przełożyły się na funkcjonalne i architektoniczne rozwiązania projektowe.

Nie bez znaczenia była również otwartość samorządów Miasta i Gminy Lidzbark Warmiński na współpracę z Wydziałem Architektury Politechniki Warszawskiej. Dzięki niej studenci uczestniczyli w warsztatach. Niezwykle cenna praca w terenie pozwoliła im zapoznać się z charakterem miasta, jego historią. Ważną formą promocji, był wernisaż powstałych projektów, który odbył się 24 maja 2025 w krużgankach Zamku Biskupów Warmińskich. Wieńczył on dwa semestry zajęć projektowych – opisywanego tu Mieszkalnictwa oraz projektów Architektury i Planowania Wsi w semestrze letnim.

Uważam, że cenne jest nie tylko doświadczenie zebrane przez Architektów. Możliwe, że ich prace posłużą jako wzorce lokalnym władzom i deweloperom działającym na rynku nieruchomości, a przede wszystkim lokalnej społeczności. Uświadamiają, jak cenne walory ma dziedzictwo, za które odpowiadają, i jak można twórczo do niego nawiązywać w architekturze współczesnej.

Bibliografia

Architektura regionalna, rzeczywista potrzeba czy iluzja? O budowaniu zgodnie z tradycją i krajobrazem, red. I. Liżewska, Warszawa 2022

Biskup M., *Rozwój przestrzenny Lidzbarka Warmińskiego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1961, nr 4

Bogdanowski J., *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Wrocław 1976

Czubiel L., Domagała T., *Zabytkowe ośrodki miejskie Warmii i Mazur*, Olsztyn 1969

Dziedzictwo kulturowe Warmii-Mazur-Powiśla. Stan zachowania, potencjały i problemy, red. J. Wysocki, Olsztyn 2009

Gehl J., *Życie między budynkami, użytkowanie przestrzeni publicznych*, Kraków 2009

Korzeniewski R., *Znowelizowane Warunki techniczne jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie*, Warszawa 2024

Liżewska L., *Tradycyjne budownictwo wiejskie na Warmii i Mazurach*, Stowarzyszenie WK „Borussia”, Olsztyn 2007

Łukasiuk M., *Socjologia architektury w badaniach krajobrazu kulturowego miasta*, „Przegląd Socjologiczny”, tom LX, 2019, nr 2–3

Pallasmaa J., *Krajobrazy zmysłów. Dotykane świata przez architekturę*, w: *W przejściu. 43 teksty o architekturze i przestrzeni*, red. D. Leśniak- Rychlak, M. Wicha, Kraków 2022

Pallasmaa J., *Tylko katastrofy przynoszą namysł*, w: *W przejściu. 43 teksty o architekturze i przestrzeni*, red. D. Leśniak- Rychlak, M. Wicha, Kraków 2022

Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Technologii z dnia 9 maja 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie, Dz.U. 2024 poz. 726

Wysocki J., *Zróżnicowanie regionalne budownictwa wiejskiego Warmii i Mazur*, Olsztyn 2010

Zwierowicz M., *Warmia – jej zielony krajobraz kulturowy wczoraj i dziś*, w: *Warmio, Quo Vadis?*, red. E. Ługowska, A. Jastrzębska, Elbląg 2017

The historic urban fabric of Lidzbark Warmiński: a limitation? a model? or an inspiration? in the shaping of contemporary buildings, using the example of designs by students of the Faculty of Architecture

Abstract

This article deals with the art of shaping and introducing contemporary residential buildings into the historic urban fabric using contemporary materials and means of architectural expressions. Lidzbark Warmiński is a medieval town whose historical context was a key aspect of the teaching process for the housing project carried out at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology. The particular context of cultural heritage requires an extremely sensitive design approach, and any new interference with the existing urban fabric should not only be preceded by urban planning and architectural analyses, but also be subject to studies of social conditions, such as the expectations of residents towards the new buildings. The social determinants were included in the interdisciplinary curriculum as part of the classes conducted during the 5th semester of the long-cycle studies as part

of the Architectural Design – Housing course, carried out in cooperation with sociology students at the University of Warsaw, who conducted a survey and drafted a Research Report. Cooperation with the Sociologists resulted not only in the report, but also in successive knowledge transfer on social issues and sensitisation to the needs of the local community. The Sociologists' report on the survey carried out with the residents of Lidzbark Warmiński and its results were also the basis for the design assumptions, in this case enriched with social threads. This article presents the designs made by the students and the process of their creation.

Key words residential architecture
and urban planning |
architectural design | sociology |
historic built fabric | sociological
survey | teaching project

Introduction

'In my youth, I considered personal inner freedom to be the most important element of a creative mind; over time I changed this opinion. Now, I think the main task of an artist is to identify his or her own constraints, a territory'¹ – this statement by Juhani Pallasmaa

refers to creativity in general, but also applies to architecture. The author emphasises the importance of the constraints and boundaries of one's freedom. What are constraints in architecture and what role do they play? This consideration should begin by noting that the concept is very broad. There are obligatory constraints, such as technical conditions or

¹ J. Pallasmaa, *Tylko katastrofy przynoszą namysł*, in: *W przejściu. 43 teksty o architekturze i przestrzeni*, eds. D. Leśniak- Rychlak, M. Wicha, Kraków 2022, p. 321.

legal aspects relating to the property, planning provisions or others constituting the legal basis for a design. Important are the 'constraints' arising from the context of the immediate vicinity of existing buildings or relating to a historic town – such as Lidzbark Warmiński – as a whole. Why are they put in quotation marks? Since it is difficult to enclose it in the concept of constraints *sensu stricto*, preserving the climate of such a town, although obvious and necessary, is at the same time an inspiration and a challenge. Taking context into account in the creation of a new work is tantamount to counteracting the disharmony of space. Constraints can therefore be understood as guidelines to continue the character of the existing buildings and to be inspired by it, as is the case with Lidzbark Warmiński and its historic architecture. It is also possible to treat context as a backdrop that does not limit the freedom of creative expression, as long as it is created in coherence with the surrounding buildings and the dominance used only when justified. Constraints may be partly defined by the creator as free; an example is constraints that the creator considers irrelevant to the creative intention, which are then dependent on the creator's decision. Nevertheless, constraints are usually seen as a factor that limits freedom of action. So what is a constraint in architecture, in its creation, in designing?

Juhani Pallasmaa contrasts constraints with freedom, in particular the freedom of art as an artistic activity. He believes that 'understanding architecture as a discipline of art is childish.'² What, then, is a town skyline, in which architecture is a determinant of space, creates a lasting image of the town and a sign of the time in which it is created? 'Art, architecture, the real one, the most moving and meaningful, always touches tradition, continues it,'³ emphasises the quoted author. What does it mean that it continues it, what tools and means of expression does it use for this purpose? Does continuation involve reproduction?

In my view, the continuation in the introduction of contemporary buildings into the historic fabric should not be a copy, but a judicious, skilful interpretation that harmoniously ensures the development of a distinctive atmosphere. This was the basic message of the classes on the residential architectural project carried out during the 5th semester of the long-cycle programme at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, and I think it was also a particular challenge in the 'constraints' category.

Understanding the constraints in the design process is extremely important, of course not only those arising from the requirements of building law, standards and regulations, interdisciplinary agreements or limited budgets. It is also an understanding of those that flow from environmental or functional-spatial conditions, but also sensory ones that depend on the perception of the users of architecture. 'Our senses are not just passive receptors of stimuli, but also processes that actively and continuously stretch out, seek, examine and shape the totality of the world and ourselves.'⁴

In summary, I consider context to be a significant constraint and at the same time an inspiration. It is and should be the starting point for binding design guidelines, which is good for creative processes and conceptual thinking. Recognition of its importance provides an opportunity to respect and relate to it in a harmonious way, no matter what means of architectural expression are used for this purpose. This respect for context is an expression of design maturity, contrary to Rem Koolhaas' famous 'fuck the context' statement. Respect for the context, especially where we are dealing with the special heritage values of a town such as Lidzbark Warmiński, known as the Pearl of Warmia, is, in my opinion, beyond discussion (Fig. 1).

² Op. cit., p. 322.

³ Op. cit., p. 325.

⁴ J. Pallasmaa, *Krajobrazy zmysłów. Dotykanie świata przez architekturę*, in: *W przejściu. 43 teksty o architekturze i przestrzeni*, op. cit., p. 527.

Entering the historic fabric of a historic town is a challenge for any architect, even more so for students who are just learning the designer's craft and forming their own sensitivity and sense of responsibility for the spatial consequences of their decisions.

Modern architecture makes use of advanced tools and rapidly developing technology provides an ever-widening spectrum of building materials and solutions. It also records its history, but its overriding task, in my opinion, is to respect the existing cultural landscape.

Characteristics of the current spatial layout of Lidzbark Warmiński

The current image of the town has been influenced by the buildings built after the Second World War. These are mainly 4- and 5-storey buildings, built in an industrialised manner and characterised by a poverty of architectural forms. It is characterised by typical, repetitive layouts of flats, which result in typical façades, with typical windows and doors as well as balcony and balustrade layouts. Architectural detail is essentially non-existent. The monotonous architecture of the buildings is recognisable in cities and towns across the country. In Lidzbark Warmiński, too, prefabricated buildings were placed in the historic urban layout without respecting its context and distorted its former historical character. Within the boundaries of the medieval, almost square-shaped market square, only the eastern frontage with its two-storey houses survived the war, while the rest was completed as part of the post-war reconstruction, without any reference to historical forms. Four- and five-storey residential buildings were erected, only some with the basement used for commercial purposes, thus permanently distorting the historic atmosphere. This can be seen on the 1896 map, and on the map showing the current state (Fig. 2).

In a similar way, additions were made throughout the town, mostly using the same prefabricated building technology, without any

respect for the historic character of the town. This caused a considerable damage to the harmony of its historically shaped architecture (Fig. 3).

Apart from the devastation of the Second World War and post-war reconstruction, the town has not undergone any significant expansion or modification, apart from the erection of a shopping centre and spa facilities that appeared in the last decade on the town's outskirts, in the immediate vicinity of the exit roads.

The article preceding this text in this issue of "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki" describes the town's most important historic buildings in detail. These buildings determine the historic architectural context and the red brick as the leading building material of the most important landmark buildings distinguishes them in the skyline. The structure is complemented by burgher buildings, mostly dating back to the 19th century, in neoclassical style: three- or five-axis houses, two- or three-storey, gabled or ridge-sided, sometimes with a habitable attic. At the beginning of the 20th century, tenements in neo-Gothic, neo-Renaissance or neo-Baroque styles appeared (Fig. 4). They are characterised by rich ornamentation and variety.

Natural conditions

In Lidzbark Warmiński, attention is also drawn to the strongly spatially diverse territory of the town, which has had a fundamental impact on its cultural landscape. It is characterised by a zonal layout with expressive development plans linked to the diversity of the area. The town's atmosphere is complemented by its rich natural environment, especially the Łyna River and its tributary Symsarna, which add to its charm as they meander through the town and offer nature-rich recreational areas on the riverbanks (Fig. 5, 6).

Krasicki's Garden is an important enclave of greenery. It is a historic garden associated with the activities of Ignacy Krasicki when he held the position of bishop of Warmia between 1767 and 1795. It was originally part of the residential

complex around the Bishop's Castle. In 1925 it was transformed into a Forest Communal Cemetery with Way of the Cross, based on the former spatial layout. Elements such as the pond, the old trees, the sculptures and the layout of the paths still remind us of the original purpose of the area.

Curriculum in the teaching design process

In the winter semester of the 2024/2025 academic year, students from the Faculty of Architecture, as part of their multi-family housing project conducted during the 5th semester, were introduced to the issue of multi-family housing design in an urban environment. Lidzbark Warmiński was chosen as the project location. These classes were included in an interdisciplinary project that also involved students from the Institute of Applied Social Sciences at the University of Warsaw, under the guidance of Prof. Magdalena Łukasiuk. The Sociologists⁵ surveyed the residents of Lidzbark Warmiński about their, broadly defined, expectations of residential architecture, thus introducing an element of social knowledge into the architectural design process. The result of this survey is an insightful Report.⁶ The conclusions of the Report include those that directly influenced the design decisions and those that determined the climate of public expectations regarding the assumptions for designed buildings and urban layouts. An important part of the Report is information about the lifestyles of potential residents, their needs and practices and the local community in general.

The motto of the classes – 'Contemporary residential architecture in the historic fabric of the town of Lidzbark Warmiński' – clearly

positioned the choice of location within the historic town centre. During the pre-semester workshop, which took place in Lidzbark Warmiński on 21–23 February 2025, the students familiarised themselves with the character of the town, its buildings and history, and carried out an inventory, mainly photographic, for the project. A preliminary selection of three sites was also made and confirmed during the workshop.

The closest to the inner town development is site A. Bulwar Complex, named after its location in the immediate vicinity of the Łyna River boulevards, both on the northern side with access from Marii Konopnickiej Street, and on the southern side with access from Mikołaja Kopernika Street.

B. Wodna Complex – area with access from the adjacent street of the same name, and Księcia Józefa Poniatowskiego Street. The plot of land on the southern side slopes down towards the boulevard of the Łyna River.

C. Młyn Complex is a site located next to the Mill – groats plant, erected in 1915 on the site of a former mill destroyed in a fire, hence its name. Access to the western part adjacent to the Łyna riverfront is from Krzywa Street, while the eastern part located on the Symsarna riverfront can be accessed from Gnieźnieńska Street parallel to the course of the Łyna River. It is the site furthest from the centre, but in close proximity to the Castle of the Bishops of Warmia.

For the sake of simplicity, in the remainder of this article I use the site designations A, B and C (Fig. 7).

Most of the selected sites are built up with garage complexes or are intended for surface parking, as in the Bulwar Group on the southern side of the Łyna River. The lack of underground car parks is evident throughout the town, with most garages being detached buildings or clustered boxes (Fig. 8, 11, 15).

⁵ For the sake of simplicity, I use the following terms: Architects and Sociologists. Architects – students of the Faculty of Architecture at the Warsaw University of Technology, Sociologists – students of the Institute of Applied Social Sciences at the University of Warsaw.

⁶ Published in this issue of "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki".

The teaching programme, its phases and assumptions, working method

The programme of classes was divided into three stages, the first two of which involved team work activities and the third stage was individual work on a selected building of the housing complex designed collaboratively in stage 2.

Stage 1 was the analysis of the collected materials, the identification and isolation of the character of Lidzbark Warmiński's buildings, their form, architecture and architectural expression.

Stage 2 included urban planning, functional and spatial analyses as well as analyses of the town's natural layout and road system. Urban planning analyses were considered a priority, and on the basis of the cadastral map a figure ground diagram was developed (Fig. 7), which was used to develop an urban design concept for residential building complexes that ensured a harmonious link to the urban layout of the town's historic fabric. It was important from the point of view of the analysis of the contemporary town to recognise its conditions both in the urban planning layer as well as in the architectural and construction layers and the natural environment layer in its current state. This also influenced the design decisions in both aspects.

Development of an urban planning concept for a building complex

The conceptual design was also influenced by analyses of spatial relationships and access to social and technical infrastructure, but also by an analysis of sunlight and overshadowing.⁷ The structure of the flats adopted in the design assumptions and their percentage share in the total area had a direct impact on the location of the buildings in relation to the cardinal directions and their position relative to each

other. This also influenced the choice between corridor and staircase layouts for the flats in the proposed building complexes. Undoubtedly an important design aspect, or one of the constraints mentioned, was the varied topography of the area covered by the concept; designing on such a significant difference in height, as was the case at the site labelled 'A' and named 'Wodna' (the difference in height between the highest and lowest buildings in the complex reached 11.70 m), required attention in the design process to the functional and spatial disposition and control of subsequent design decisions.

Each of the selected sites (A, B, C) was located at the boulevards of the Łyna River. The last one also covered the course of the Symsarna River.

Description of architectural designs

Pre-design analyses and urban layouts of planned housing complexes

Pre-design analyses of the roads linking with the external system, including pedestrian traffic routes, analyses of the spatial building conditions, natural conditions or the topography of the land were used by the students to prepare the conceptual urban design of the building complexes, in which the priority was to define common spaces within the building complexes. A shared space is one that has the function of creating and regulating the relationships between users and the built environment that makes up the urban fabric. Its quality, who it is intended to serve and how it is intended to serve them largely determine its effective use, making people willing to gather, to form a community and to integrate as a community. The importance of this process is highlighted by Magdalena Łukasiuk, who wrote: 'whether it is a housing estate, a street, a quarter, a neighbourhood or a single flat, these three elements: social, material and symbolic, together constitute a certain unique, difficult to describe, but nevertheless perceptible, sometimes even imposing, atmosphere. However, the atmosphere

⁷ R. Korzeniewski, *Znowelizowane Warunki techniczne jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie*, Warszawa 2024.

is not an add-on to the place, but the primary, dominant quality.⁸ Jan Gehl writes about this atmosphere in the preface to the Polish edition of his book *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych* [Life Between Buildings. Use of public spaces]: “The book advocated a concern for the people who were to move in the spaces between buildings and strongly urged an understanding of the subtle values associated with human encounters in public spaces throughout the history of human settlements, and pointed to life between buildings as a dimension of architecture that requires careful attention.”⁹ Gehl’s basic message, which has not lost any of its relevance today, is ‘take care of people and the precious life between buildings.’¹⁰ This quality – the climate and atmosphere of the town – is noticeable and readable in the solutions adopted. The development design for Group B – Wodna (Fig. 9), takes into account primarily the qualities of the location, its close proximity to the central zone of the town, the direct access to the boulevards of the River Łyna and its recreational areas. The analyses of roads and pedestrian routes as well as the analyses of access to important places in the town provided guidelines for the transport system within the housing estate and its links to the urban fabric, in particular ensuring its wide accessibility, which the Architects considered important from the point of view of space and the functioning of the local community.

To ensure access to the designed complex, the roads necessary for maintenance, accesses to the trash bins and the applicable accesses to the main entrances to the buildings were provided. The pedestrian routes on the plot take account of external linkages and ensure lack of conflicts with vehicular, public and non-public transport within the housing estate. The description of the design for the Wodna site reads: “The design

involves the creation of a complex consisting of five buildings that combine a variety of functions, supporting the local community, promoting tradition and a model of life, as well as the expectations of the residents of Lidzbark Warmiński in relation to the proposed design solutions for residential, multi-family buildings, in the historic fabric of Lidzbark Warmiński.”¹¹

Four buildings have key social functions, and the fifth remains neutral in terms of the location of social functions. A meeting space for the local community is planned in building A. It is a venue designed for community building among the resident, organising workshops, meetings and other events to foster relationship building and collaboration. Like building A, building B was equipped with a meeting space that allows the residents to enjoy a place designed to spend time together, exchange ideas and support community activities.

Building C stands out for its variety of pro-social functions, which include a community kitchen, designed to continue the local culinary traditions, particularly related to the production of preserves. In addition, a coworking space was created in the building with a beautiful view of the river, inspiring work and creative activity. There is a terrace on the roof of the building, which is the ideal place to meet loved ones, relax and enjoy hot drinks surrounded by nature. Building D houses a restaurant that offers both local and modern cuisine, as well as a ground floor space adapted to provide a variety of services to support the needs of the residents of the complex as well as visitors.¹²

In order to facilitate and clarify the proposed functional solutions of the rooms in the ground floor of the buildings, special designations of the proposed rooms have been adopted (Fig. 10). Undoubtedly, the location of the multi-family building complex in the immediate vicinity

⁸ M. Łukasiuk, *Zamieszkiwanie w perspektywie socjologicznej*, “Zawód: Architekt”, 2019, no. 70, pp. 80–84.

⁹ J. Gehl, *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*, Kraków 2009, p. 7.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Extract from the description of the student design, Group B – Wodna: Michał Kowalski, Zofia Górską, Michalina Golda, Wiktoria Miernik, Jan Stankiewicz.

¹² Ibidem.

of the Łyna River and its boulevards makes it very attractive for future residents. The height of the buildings in the complex is adapted to the varying heights of the area under study (Fig. 8). The adopted heights of the designed buildings have also been adapted to the buildings present in their immediate surroundings. What is also important is the immediate location of the complex in relation to the road infrastructure, which ensured convenient transport links and a collision-free service for the designed housing development with its internal transport system. This applies to the entrance to the proposed underground car park and the service entrance without having to place them the space between the buildings.

The proposed layout of the buildings perpendicular to the Łyna River boulevards was partly determined by the fit with the existing buildings, the sloping terrain towards the river bed, but also by the attractive north-south location in relation to the cardinal locations, which guaranteed a corridor layout of the flats as the most economical from the point of view of the expected small size of the predominantly one- and two-room flats. The north-south location also provided the required sunlight hours for the flats located on either side of the building's internal corridor system.

Particularly pronounced spatial connections can be seen in the urban planning proposal of Group A – Bulwar, whose location is closely linked to the central zone of the town, the market square and the castle complex (Fig. 11). The urban-planning layout of the proposed concept includes development on both sides of the Łyna River boulevards, linked by the existing bridge and a planned pedestrian footbridge connecting the two residential complexes. As a result of the analyses, a radial layout of buildings was proposed, which corresponded for the most part with the free-form nature of the existing buildings in the immediate context (Fig. 12).

The view analyses carried out had a significant impact on the spatial composition

of the development layout on the plot, its external linkages and the future layout of the flats. The structure of the flats, predominantly one- and two-room ones, was also taken into account. In terms of the overall spatial and functional linkages, an important design thread was also the consideration of space development through the introduction of accompanying street furniture between the buildings, so that it would not only encourage users to be active, but also be a stimulus and generator of community building for residents and the community as a whole. The proposed layout is fully accessible and encourages people to use it with its very form. As in the Wodna Group, here too a programme of services has been introduced in the ground floors of the buildings to accompany the recreation and the community building of the residents. The ground floor flats with gardens are designed in building B1 away from the main traffic routes and partly in building B2, creating a semi-private space between them. Similarly, in building B5, two flats located on the ground floor were given an adjacent private area with separate gardens (Fig. 13).

Group C – Młyn is located at a different site, but also in the historic fabric of the town (Fig. 14, 15). The location of the design encompasses both the Łyna and Symsarna Rivers, whose parallel channels run in the immediate vicinity of the selected site. Part of this site, with an entrance from Dantyszka Street, is located on the western side of the Łyna River in its immediate vicinity, under a high scarp whose slope is also enclosed by a complex of garages. Nevertheless, the location in relation to the two rivers, on their banks, and the proximity of the historic castle complex makes the site so attractive that it was finally decided to use it as the location for a design of a residential complex. On the eastern side of the Symsarna River, in the area between the waterfront and Gnieźnieńska Street, the remaining part of the Młyn Group proposed a concept compositionally linked to the scarp.

The location chosen by the Młyn Group required a different treatment than the other areas, which was associated with the urban zone and its inherent activity. This was related to the distance to the town centre and its service infrastructure, as well as to the location at the interface of the historic castle complex and the presence of historic hydroelectric power station buildings on the plot. Aware that the space to be created should not be anonymous and that it should suggest out-of-home activities, the designers, after analysing preferences, decided to allocate the space between the buildings to the residents' own needs, with a predominance of recreational functions and places for community building. This was followed by a similar treatment of the ground floor of the designed residential buildings, with premises for recreation and basic services being placed there (Fig. 16 and 17). Undoubtedly, the unique location of the designed complex justifies such a development (Fig. 14).

An important element in the composition of the complex is the care taken in the shaping of the buildings to ensure that the exposure to the town skyline includes as much visibility as possible from both the ground level of the buildings and the adjacent land, as well as from the interiors of the designed flats, especially as the location of the complex, accessible from Gnieźnieńska Street on the side of the Symsarna River is elevated.

Design solutions taking into account the social and historic context

Flats: structure, size, windows, balconies in the context of the Report

The structure and size of the flats were adopted, among other things, from research carried out by the Sociologists and their Report, which indicated that small and medium-sized flats were the most popular. A comparative analysis was also made for other cities of similar size. The respondents' expectations were largely

based on their financial and realistic purchasing ability. As a result, the Designers designed mostly two-room flats in the structure of the designed buildings, with larger flats placed – as a supplement – in the corners of buildings and in attics.¹³

Windows and balconies were also a frequent theme in the Respondents' statements. Opinions on this issue varied, with the main focus on the size of the windows, being aware that they are relatively small in the historic fabric compared to those used nowadays. Nevertheless, they felt the need to ensure similarity to traditional windows as a model, which was obvious to the students. The designers proposed large balconies overlooking not only the attractive bodies of water in each chosen location, but also the town's skyline. As these elements were rare in townhouses, they were designed according to contemporary models, with delicate balustrades of glass panes or metal elements, as the least intrusive to the image of the historic town.

Historic context as inspiration for architectural design solutions

Despite the destruction of World War II, the historic context of Lidzbark Warmiński, the Pearl of Warmia, is extremely rich. The most important historic monuments – in historical images and current photographs – are shown in Figure 18. Another list (Fig. 19) presents contemporary and historic residential architecture, which is the main field of design references. The historical context related to historic buildings is richly illustrated and extensively described in this issue of "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki" in the preceding article. It is worth noting, however, that the students' designs were also influenced by the region's rural architecture, which is characterised in part below.

The roofs. One of the main creators of space is the architectural form, which is

¹³ Due to the limited volume of the article, it is not possible to present these solutions comprehensively.

reflected in the proportions, shapes and angles of roofs. Traditionally and widely used in Warmia, especially traditionally in rural areas, but also in the town, are gable roofs. An enriched variation of these roofs were the commonly used gable-hipped roofs with the same angle. Depending on the function of the attic, the roof was usually enriched with a dormer, also covered by a gable roof with the same angle (Fig. 20). The strict use of the same angle in the form of the roof and a simple body on an elongated quadrilateral plan is undoubtedly a guarantee of harmony. Avant-corpses, dormer windows and gable extensions with a lean-to roof were also often an important decorative element of the roofs. They were rarely decorated, and were most often simple in their expression, with no particular decorative forms (Fig. 20). Nevertheless, as Iwona Liżewska writes: 'as with other seemingly insignificant elements, great importance was attached to their form, shape and composition. They were harmoniously integrated into the body of the building, in terms of shape, size, type of materials used and degree of decoration alike.'¹⁴ Excessive ornamentation was avoided, leaving aside, of course, the larger mansards that were flush with the wall and accentuated the roof significantly.

The attics, especially the gable parts, were often separated by boarding or timber framing structures. Attics raised on a knee wall were also boarded or decorated with a timber framing wall, the decoration of which resulted from the structure of the wall. The roof surfaces were usually either flush with the façade or protruded slightly, about 30 cm, from the wall face, often enriched with moulded cornices and details. The roofs were originally covered with straw or reeds, and in the 19th century this finish was replaced by clay tiles, often pantiles, also known as Dutch tiles, in red, the characteristic colour of the region. Flat tiles, referred to as *karpiówka*,

were less common. In the course of the analyses, the students surveyed the angle of the roofs, which oscillated between 43° and 45° (rarely below, and up to a maximum of 50°). It should be emphasised that the rigorous application of a uniform roof angle and a uniform roof covering and colour scheme had a direct impact on the landscape, especially in a natural landscape as diverse as the one in Warmia.

As a consequence of these studies carried out not only in the area of Lidzbark Warmiński, but also in the Municipality of Lidzbark Warmiński, a simple gabled roof was used in all students' designs as the most unambiguously defining form of Warmian rural buildings. The chosen roof angle of approx. 43°–45°, using the building width of the contemporary buildings, allowed the attic to be used as a usable space, often for two-storey flats. The motif of a dormer flush with the exterior wall also appeared in the design proposals. It was adapted in size to the scale of the multi-family buildings in different versions with proportions and distinguished by the arrangement of windows or balconies (Fig. 21).

The designers used in their design solutions the characteristic combinations of roof slopes, used especially in buildings in the Warmian countryside, which is a very characteristic element of it, in which a taller and wider building is connected to a lower and narrower one with the same pitch. A scheme for such a connection was used by situating it in the façade in a gable-end arrangement axially or asymmetrically (Fig. 21).

In contrast, the distinctive gable extensions in the roof, covered by a lean-to roof, was directly transposed into the design solutions in the form of single or multiple gable extensions with windows, the sizes of which were adapted to contemporary requirements (Fig. 22). Such a literal implementation is not always possible, but it certainly makes a significant contribution to the harmonious link to the character of the existing architecture.

¹⁴ I. Liżewska, *Tradycyjne budownictwo wiejskie na Warmii i Mazurach, Wspólnota kulturowa "Borussia"*, Olsztyn 2007, p. 187.

Commonly used building materials and their colours in Warmian architecture.

Historic burgher buildings in Lidzbark Warmiński are characterised by a simple form with a gable roof, usually 2 or 3 storeys, with or without a habitable attic. Traditionally, public buildings were made of bricks of a distinctive red colour, while burgher townhouses were covered with plaster in a rich but consistent colour scheme. The colour palette of the existing buildings, prepared by Michał Kowalski (Fig. 23), reflects the colours and atmosphere characteristic of the town. The timber framing structure, characteristic of Warmian architecture, has survived rather sporadically in Lidzbark Warmiński (Fig. 24), but the inspiration by the expressive timber framing structure and its evocative expression is justified. Its use in design solutions, e.g. in the habitable attics (Fig. 25) as glass gable ornaments or as a wall motif in a contemporary setting seems to be the right decision.

Window openings, their size, their proportions in relation to the size of the wall and their placement are an important element of the architecture. These indicate the purpose of the building: a residential, public, storage or other functions. Also important for the expression of the architecture are the internal divisions of the windows, the colour of the window frames and the type of ornamentation. In Warmia, a rich variety of them can be found in rural and urban buildings. The windows of the oldest houses were very small, close to square in shape, consisted of two parts and had two or three levels (Fig. 26). Over time, the size, form and decoration changed. The basic solution was rectangular windows in a 2:3 vertical arrangement. Of course, they varied in size according to function, but for the most part they conformed to these rules. 'The simplest and most common type was the four-part windows, i.e. double-leaf windows with four quarters, with the lower quarters making up about 2/3rds of the total window height. Very often, an additional division was introduced to this type of windows

by dividing the lower quarters into two parts with muntins, resulting in a six-part window. Muntin divisions were also introduced in the upper quarters of windows, achieving a lattice effect with small fields.'¹⁵ Over time, horizontal rectangular windows also appeared.

The window frames and wood window parts were painted. The natural wood colour was not used in Warmia. The most common colours chosen were green, blue and brown, with red or dark yellow being less common. The white colour did not appear until the 20th century and was then considered very modern. Window openings were almost always accompanied by a border, ranging from the simplest, typical one to rich ornamentation in the form of artistically cut boards. In masonry construction, these were simple bands distinguished by colour or texture, flat or recessed, often decorated with fluting or rustication. The window opening was a special element, often enriched with cornices, consoles, pediments, window ledges or mouldings (Fig. 27).

Undoubtedly, it is windows that are one of the most characteristic and recognisable elements of Warmian architecture. Thus, their implementation in the students' designs in a way that is relevant to new requirements and expectations is crucial in the architectural dialogue with history. The window openings, their shapes and distinctive divisions, have been interpreted and transformed to a contemporary architectural expression by proportionally enlarging the windows while retaining the characteristic divisions and their layouts. Where rooms needed more light because of their function, such as living rooms or service premises on the ground floor of the designed buildings, individual windows were combined next to each other to form a single window opening. It was not uncommon for them to be decorated with wooden bands or brick projections, e.g. on window or door lintels. The colours characteristic of Warmian windows were also readily used (Fig. 28).

¹⁵ I. Liżewska, op. cit., p. 116.

Warmian doors were wooden, usually of frame and panel design; single-leafed used initially began to give way to wider, double-leafed doors from the mid-19th century. They were most often painted with oil paint, as was the case with the windows. It was common to use a transom with muntins or pediments, or possibly beams. The range of forms was wide and varied, with doors often adorned with rich decorations.

Architectural detail. Warmia's architectural details are characterised by a wealth of forms and variety in both wooden architecture, especially in rural buildings, and in the masonry buildings in towns and villages. The analysis of architectural and building details was primarily based on their current state, mainly with a view to using them as inspiration and even implementing them where this was justified from a design point of view, creating the conditions for a dialogue between old and modern architecture with creative continuity as the aim. When I speak of architectural detail, I mean ornamental motifs, masonry details such as cornices and lintels (Fig. 29).

Indigenous architecture as design inspiration

How can one draw inspiration from indigenous architecture? The emphasis on regionalism enables maintaining distinctiveness and individuality, while its deliberate embedding in a contemporary design expression ensures reference to existing buildings. The following examples show the ways in which traditional Warmian details are travestied in the designs made as part of the classes. Characteristic materials such as brick, red ceramic tile, wood on façades in the form of boarding, especially parts of attics, gable façades of buildings, but also plaster characteristic of the burgher architecture of the town were also proposed. Combinations of these materials, characteristic of Warmian architecture, were used in Michał Kowalski's design, which introduced brick, wood and plaster.

All the elements analysed above are interdependent, starting with the form of

the building, the roof pitch, the details and the material – all of which together create an architectural expression, and by implementing them into contemporary architecture enable the continuation of the heritage and atmosphere of the historic town (Fig. 30).

The architecture proposed in the students' designs has a contemporary expression, but is maintained in the architectural climate of the town in which it is built, as a result of the authors' knowledge and acceptance of the constraints resulting from its historic character. In addition, the architecture proposed by the student teams is varied but coherent in its expression within specific building complexes, while at the same time varying depending on the location. This is interesting from a teaching and design point of view: the same town, the same models, the same inspirations, but the proposed solutions and their architectural expression are definitely different. In my view, this is an argument in favour of considering architectural designs as art, as unique creation, as Juhani Pallasmaa, quoted at the beginning, stated.

Architecture: presentation of the students' works

A. Wodna Group (Fig. 31–37)

The materials selected and their combinations in the designed complex are diverse and characteristic of the Warmian art of building. This is exemplified by the exposed boarding of the attic, especially its gable parts. In building A5, designed by Zofia Górka, the gables were distinguished in a contemporary way, with alternating boarding with glass inserts, over which an element of an elongated mansard was imposed. The other buildings in the complex were also decorated with motifs taken from the rural wooden architecture of the Warmian countryside. Another motif, characteristic of Warmia's buildings, is the separation of the attic area with boarding, which also became an inspiration in the proposed contemporary buildings.

In addition, the motifs of timber framing construction, the so-called half-timbered wall, have been introduced as a load-bearing structure, filled in with glass, for example - as in building A5 designed by Zofia Górską (Fig. 33) and in the design by Michalina Golda, the glass-filled gable wall in building A1 (Fig. 34). Undoubtedly, the exposure of the examples discussed above in the evening will be expressive (Fig. 37). The dominant material in all the buildings is red brick, which gives a consistent character to all the compositions.

The entire ensemble is reminiscent of historic Warmian architecture. The architectural expression of each building is varied but consistent in the overall character of the entire complex. The height of the individual buildings is adapted to the location on the plot, depending on the location in relation to the existing buildings on the plot and the height of the site.

Building A4, designed by Jan Stankiewicz, was situated closest to the river and its simple body with a flat roof was integrated into the slope. The roof storey is also an extension of the area surrounding the buildings situated above. Parking spaces and building services are located beyond the pedestrian access planned from the car park level on the northern side of the building (Fig. 36). The space between the buildings is divided into a service area, which is required to serve the buildings in the complex, and a recreational area with a walkway descending towards the riverfront and its boulevards, enriched with some landscaping elements. The entire complex is accessible to the residents and the community both from the town and from the riverfront (Fig. 37).

B. Bulwar Group (Fig. 38–42)

The Bulwar Group, the location of whose design is adjacent to the Bishop's Castle site on the south-western side, made a design that is diverse but also coherent in its expression. Taking inspiration from the neighbouring, predominantly historic buildings, the designers

used brick, gabled roofs and red tile. Sculpted façades in a simple block of the building (Fig. 39) are decorated with masonry architectural details such as roof mansards (Fig. 40), an intertwined glass-filled timber frame structure, in the area of the knee wall (Fig. 42) and the gable wall (Fig. 41). The windows are modern but with distinctive divisions, which adds character to the whole. The free urban composition of the radially situated buildings provides exposure to the river boulevards and the historic town skyline. The result was flats with attractive views and interesting space between the buildings (Fig. 38).

C. Młyn Group (Fig. 43–49)

The distinctive, free layouts of the urban composition are in keeping with the chosen site. The adopted building form and architecture are unambiguously modern, but nevertheless allude to the character of the town. Large glazed areas dominate the architectural character of building C2 (Fig. 46) designed by Katarzyna Milewska and in building C3 designed by Adam Dziędzic (Fig. 47). The roof form used in both designs, despite the absence of the characteristic roof eaves, relates in terms of pitch, double-pitch and proposed roofing colour to the character of the town's historic architecture. Elements of gable façade finishing in the form of a mansard incorporated into the gable façade are present in K. Milewska's design (Fig. 46), and a similar inspiration can be seen in the façade in building C4 designed by Urszula Suchowierska, but flush with the outer wall of the building, additionally enriched with a timber framing wall characteristic of Warmian architecture, which distinguishes it from the façade (Fig. 48). The buildings give the impression of being 'woven' into the existing site despite the adopted free shapes oriented towards the town skyline. Interpenetrating forms in a complex, diverse in their expression, form a coherent whole.

Jan Królikowski's design is an example of an almost literal implementation of not only the historic cornice detail of the power station

building, but also a reference to characteristic details of Warmian architecture, such as the form of the lean-to roof or the ends of the roof eaves, and the retention of characteristic patterns of window and (balcony) door openings. The use of distinctive features of Warmian architecture introduced with great sensitivity into contemporary buildings shows an appreciation of its value (Fig. 49) and demonstrates the author's design maturity. Embedded in the slope, on a relatively narrow plot of land, the building was spatially divided into two blocks with a common ground floor. This was dictated by the need to open the view for the buildings located on the slope above the designed building. The brick wall and red ceramic tile roofing complete the harmonious reference to the existing historic buildings in the immediate vicinity, and the cornice detail which is a reference to the historic hydroelectric power station building confirms the presence of the historic context.

Conclusions

The task of the proprietary programme was to research through design and thus answer the questions of how to introduce contemporary architecture into the historic fabric of a city, what design methods to use, how to implement and transform patterns into contemporary architecture, but also how to carry out an analysis of buildings in the historic fabric that will make this task possible. The primary purpose of the above presentation of contemporary residential buildings in the historic fabric of Lidzbark Warmiński is not to determine whether they are good or bad, traditional or modern, but rather to indicate what challenges the complex socio-architectural context poses to designers. What the designs have in common is an attempt to build a dialogue with tradition and history, and with the local community. The process was also a search for compromise with the constraints mentioned in the introduction, the

most important of which was the context of the historic buildings of Lidzbark Warmiński. The programme participants showed great interest in the topic, which improved the quality of the proposed design solutions. Thorough analyses and assessments of the context of the historic urban fabric and architecture of the Warmian countryside translated into the expected design proposals presented in this article. This process was accompanied by the search for patterns and their interpretation, and sometimes the implementation of their parts, such as the decorations of windows, cornices and other details. These elements of preparation for the design are of particular value in the context of the future work of the students, who should demonstrate not only their knowledge of architecture and urban planning, but also their ability to properly assess the historic context and their sensitivity to the users of architecture.

An important and new thread in the design was to listen to the voice of the community and prepare a report that was later used by the designers. Incorporating sociological research into design and appreciating the benefits of using such tools will help to prevent poor, socially unacceptable design decisions. The results of the study were translated into functional and architectural design solutions.

The openness of the local government of Lidzbark Warmiński to cooperation with the Faculty of Architecture at the Warsaw University of Technology was also important. This cooperation allowed the students to participate in workshops. The extremely valuable fieldwork allowed them to get to know the character of the town and its history. An important form of promotion was the vernissage of the resulting designs, which took place on 24 May 2025 in the cloisters of the Castle of the Bishops of Warmia. It summed up two semesters of design classes – the Housing described here and the Rural Architecture and Planning projects in the summer semester.

I believe that not only the experience gained by the Architects is valuable. Their works may serve as models for local authorities and developers operating in the real estate market, and, most importantly, the local community. They raise awareness of the valuable heritage for which they are responsible and how it can be creatively referred to in contemporary architecture.

Bibliography

- Architektura regionalna, rzeczywista potrzeba czy iluzja? O budowaniu zgodnie z tradycją i krajobrazem*, ed. I. Liżewska, Warszawa 2022.
- Biskup M., *Rozwój przestrzenny Lidzbarka Warmińskiego*, "Komunikaty Mazursko-Warmińskie", 1961, no. 4
- Bogdanowski J., *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Wrocław 1976
- Czubiel L., Domagała T., *Zabytkowe ośrodki miejskie Warmii i Mazur*, Olsztyn 1969
- Dziedzictwo kulturowe Warmii-Mazur-Powiśla. Stan zachowania, potencjały i problemy*, ed. J. Wysocki, Olsztyn 2009
- Gehl J., *Życie między budynkami, użytkowanie przestrzeni publicznych*, Kraków 2009
- Korzeniewski R., *Znowelizowane Warunki techniczne jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie*, Warszawa 2024
- Liżewska L., *Tradycyjne budownictwo wiejskie na Warmii i Mazurach*, Stowarzyszenie WK "Borussia", Olsztyn 2007
- Łukasiuk M., *Socjologia architektury w badaniach krajobrazu kulturowego miasta*, "Przegląd Socjologiczny", vol. LX, 2019, no. 2–3
- Pallasmaa J., *Krajobrazy zmysłów. Dotykanie świata przez architekturę*, in: *W przejściu. 43 teksty o architekturze i przestrzeni*, eds. D. Leśniak- Rychlak, M. Wicha, Kraków 2022
- Pallasmaa J., *Tylko katastrofy przynoszą namysł*, in: *W przejściu. 43 teksty o architekturze i przestrzeni*, eds. D. Leśniak- Rychlak, M. Wicha, Kraków 2022
- Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Technologii z dnia 9 maja 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie, Dz.U. 2024 poz. 726 [Regulation of the Minister of Development and Technology of 9 May 2024 amending the regulation on technical requirements for buildings and their location, Journal of Laws of 2024, item 726]
- Wysocki J., *Zróżnicowanie regionalne budownictwa wiejskiego Warmii i Mazur*, Olsztyn 2010
- Zwierowicz M., *Warmia – jej zielony krajobraz kulturowy wczoraj i dziś*, in: *Warmio, Quo Vadis?*, eds. E. Ługowska, A. Jastrzębska, Elbląg 2017